

PŘÍLIŠ SNADNÉ „ÚNOROVÉ VÍTĚZSTVÍ“

Karel Pacner

„Dokonalý státní převrat spočívá v uchvácení moci jednou stranou ve státě, která pomocí úřadů, jichž legálně získala, využije některých státních orgánů, zatímco druhé ochromí a zmobilizuje část lidu na svou podporu, kdežto druhé části jakoukoliv politickou akci znemožní. Tento problém nebyl nikdy úplněji a úspěšněji rozřešen tak jako v únoru 1948 v Československu.“

Zahraničněpolitický výbor Kongresu USA, duben 1948.

Komunisté stále tlačí na prezidenta, aby přijal demisi „reakčních“ ministrů. Gottwald ho v doprovodu Zápotockého a Noska navštěvuje nejméně šestkrát. Předseda odborů Antonín Zápotocký straší „hlubokou nespokojeností dělnictva“. Ministr vnitra Václav Nosek mluví o „revoluční náladě v širokých lidových vrstvách“. Předseda vlády a současně předseda KSČ Klement Gottwald Edvarda Beneše nejdřív „důrazně žádá“ a potom vyhrožuje generální stávkou i možným krveprolitím. Prezident zná názor ministra Ludvíka Svobody – na armádu se nemůže spoléhat.

Nerozhodný Jan Masaryk spolu se svými zaměstnanci v úterý 24. února 1948 v poledne „stávkuje“. Potom ho volá Gottwald, aby se utvrdil: Ale ty zůstaneš dál ve vládě jako ministr zahraničí? Vládu budu jenom rekonstruovat, přijdou tam někteří noví lidé, ty je znáš... Jenže jmenuje pouze Vavro Šrobára, který býval přítelem T. G. Masaryka. O ostatních se nezmiňuje.

Předseda vlády jede na Hrad. Opět se nemohou dohodnout. Prezident nechce demisi ministrů přijmout, ale přitom požaduje, aby Gottwald zůstal premiérem.

„Po rozhovoru s Gottwaldem o dalším vývoji byl prezident velmi skeptický,“ napsal později kancléř Jaromír Smutný. „Viděl, že se mu nepodaří přimět Gottwalda k povolnosti, a viděl také, že se řešení krize již nedá odkládat. Hleděl velmi černě – podle vlastních slov – na budoucnost, tak jako před Mnichovem...“

Z jednání s demokratickými politiky poznal, že nemají plán, jak čelit vzniklé situaci, uvědomoval si, že vyřešení krize, kterou nechtěně vyvolali, vložili úplně na jeho bedra a pasivně přihlížejí...“

Také Masaryk přichází za Benešem. Chce se poradit, co má dělat. Avšak prezident mu nepomůže: Jene, musíte se rozhodnout sám!

Unavený Beneš si jde lehnout, paní Benešová, Masaryk a Smutný ho doprovázejí. „Hovořilo se o poměrech a prezident řekl, že bude abdikovat,“ vzpomínal Smutný. „Jan Masaryk se spokojil s prezidentovou odpovědí a nenaléhal. Znal Beneše, ale byl si také vědom, že vlastně už dal souhlas Gottwaldovi, když jeho nabídku neodmítl.“

Mezitím přináší posel z náměstí Republiky do prezidentské kanceláře usnesení představenstva Československé strany Národně socialistické: Do vlády zatím nikoho nevysíláme.

Gottwald volá Šrobárovi na Slovensko. Tohoto politika z první republiky nabídka vůdce komunistů velice překvapila. Ještě si to musím rozmyslet, a proto hned jedu do Prahy – odpovídá. Premiér však na žádné další Šrobárovo rozhodnutí nečeká a počítá s ním.

V noci ze 24. na 25. února se opět schází vedení komunistické strany. Prezident Beneš souhlasí s rekonstrukcí vlády, ale pod podmínkou, že ji projedná s vedením ostatních politických stran, s jejich dosavadními představiteli. Komunisté nesouhlasí! Dopis z Hradu s tímto sdělením odmítají. Ano, budeme jednat, ale pouze se zástupci „obrozené Národní fronty“! Kdyby Beneš náš návrh odmítl, vyhlásíme generální stávkou za jeho odstoupení.

Ve středu 25. února ráno míří na Hrad generální tajemník národních socialistů Vladimír Krajina. Chce informovat prezidenta o včerejším zasedání představenstva strany. Vrací se však rozčarován: Doktor Beneš na mne neměl čas!

Avšak kancléř Smutný a politický referent Jína ho ujistili, že prezident své stanovisko nezměnil. Během dne však Beneš zve k sobě Národně socialistické politiky na čtvrtou hodinu.

Gottwald doprovázený Noskem a Zápotockým přiváží v 10.55 hodin prezidentovi návrh „obrozené vlády“.

Musím si věc rozmyslet – říká Beneš. – Já také nebudu nic zdržovat, aby krize byla vyřešena co nejdříve a naprosto jasně. Odpověď dostanete ještě dnes.

Potom k sobě prezident povolal Smutného, Jínu, Masaryka a svého osobního lékaře Oskara Klingera: Demisi přijmu a vládu jmenuji podle Gottwaldova návrhu. Mám obavy z chaosu, který by stav, kdy nemáme vládu, způsobil. A jsem přesvědčen o tom, že když odpor proti komunistickým akcím nezačal v den podání demise, dnes už by byl marný.

V poledne podávají demisi dva sociální demokraté – Václav Majer a František Tymeš. I když to dělají navzdory usnesení vedení své strany. Od téhle chvíle přestává Gottwaldova vláda podle ústavy existovat. Jenže komunisté už uzurpovali tolik moci, že tuhle zásadní změnu situace vůbec neberou na vědomí. Po poledni volají z Hradu Gottwaldovi: Přijďte v 16 hodin.

V Praze na Václavském náměstí se schází manifestace. Kdyby prezident nepodepsal, vydá se čtvrt milionu lidí k Hradu. A s nimi vyzbrojené dělnické milice, které čekají v závodech.

Okolo páté přijíždí do centra Prahy Gottwald. Pan prezident souhlasil – oznamuje. Davy propukají v bouřlivé nadšení.

Ale vůdce komunistů se už nepřiznal, že Beneš podepsal až pod jeho surovým nátlakem. Když se dostavil k audienci, prezident mu oznámil: V žádném případě jmenovací listinu nepodepíšu!

Gottwald se přestal ovládat. Vytáhl obsáhlý seznam lidí, kteří budou zatčeni, když prezident okamžitě novou vládu nepotvrdí. Byli mezi nimi také Benešovi osobní přátelé a spolupracovníci.

A potom hrozil: Rudá armáda stojí na československých hranicích, stačí, když ji požádáme o pomoc. Také jsme vyzbrojili dělnické milice. Byla by to občanská válka, pane prezidente!...

Benešovi je najednou nevolno. Musí přijít lékař, aby mu dal povzbuzující léky. Trochu to připomíná návštěvu Háchy v Berlíně v noci ze 14. na 15. března 1939. Opravdu jenom tyhle hrozby Beneše zlomily? Anebo to bylo něco jiného, horšího? Anebo podlehl dlouhotrvajícímu vyčerpání a nemoci? Od té doby o těchto důvodech diskutují pamětníci a historici – a nemohou se shodnout. Mnozí z nich, jako třeba tehdejší ministr spravedlnosti Prokop Drtina ve svých pamětech, prezidenta obviňovali z nespolehlivosti. Jiní to sváděli na jeho špatný zdravotní stav.

Co tedy přinutilo Beneše k přijetí demise? V knize Poslední rok prezidenta uvádí historik Karel Kaplan čtyři důvody. Předně obava z rozpolcení československé společnosti a ze sovětské vojenské intervence. „Druhým motivem bylo vědomí ústavní povinnosti dát státu vládu, a sloužit tak ČSR a jejímu jménu v zahraničí... Další skutečností... byl překvapující mocenský i politický tlak a aktivita komunistů a stejně zarážející pasivita jejich odpůrců...“ A konečně podlomené zdraví prezidenta. „Benešova schopnost jasného uvažování a rozhodování sice zůstala nedotčena, častěji se však dostavovala únava, přechodný stav vyčerpání po jednání, výjimečně i během rozhovorů. Zdravotní stav celkově oslaboval jeho vůli k odporu vůči komunistickému tlaku.“

Diplomat a historik Jaroslav Šedivý zase připomíná, že už 20. února začaly manévry americké armády v západním Německu mezi Pasovem a československými hranicemi. Šířící se hysterie kolem možného konfliktu mezi Východem a Západem, která vyvrcholila koncem minulého roku, prezidenta vystrašila. Takové války se obával.

Dvakrát za život se Edvard Beneš spolehl na záruky spřátelených vlád – dvakrát ho zradily. Po diktátu západních „přátel“ v Mnichově musel uposlechnout diktátu „přátel“ z Moskvy.

„Ne všechen československý lid si přeje zánik demokracie, ale vy, pánové, a vámi vedená strana si přejete, abych svým podpisem zabil demokracii v Československu a zradil nejen sebe, ale i celému národu nejdražší, jež tkví ve slovech slibu prezidentu Osvoboditeli »Věrní zůstaneme«,“ říká trpce Beneš Gottwaldovi a jeho průvodcům. „Jestli tak činím, tak jenom proto, abych zabránil bratrovražedným bojům, jimiž mně vyhrožujete a jež jste schopni vyvolat. Věřím, že lid československý pochopí můj čin a při nejbližší příležitosti prokáže, že jsou mu cizí metody, jichž používáte, a že jste podceňovali mravní vypělost, věrnost a demokratický smysl našeho lidu.“

Po podpisu jmenovací listiny „obrozené vlády“ si poražený prezident vymíňuje: Ale žádné násilí, žádné zatýkání! Gottwald souhlasí. Ostatně, teď je pánem on a na svůj slib může kdykoliv zapomenout.

Prezidentská kancelář mezitím odvolala přijetí předsedy národních socialistů Petra Zenkla a jeho kolegů. Už není o čem jednat.

V podvečer se vydávají tři tisíce studentů k Hradu. Manifestovat věrnost prezidentovi a demokracii! Beneš je strašlivě unaven, jejich deputaci proto přijímá kancléř Smutný.

Když se o tom dovídá vedoucí evidenčního odboru ÚV KSČ Karel Šváb, soptí: Ať je policisté pokropí ze samopalů! Ale vedoucí bezpečnostního oddělení ÚV KSČ Josef Pavel, který všem komunistickým ozbrojeným složkám velí, nesouhlasí.

A tak studenty v Nerudově ulici rozhánějí esenbáci beze zbraní, později jim vypomáhají čtyři stovky milicionářů. Údajně náhodným výstřelem je zraněn posluchač lesního inženýrství Josef Řehounek – má prostřelený kotník pravé nohy, takže zůstává navždy poznamenan.

Vysokoškoláci jsou jedinou skupinou, která hlasitě požaduje zachování demokracie. Ostatní obyvatelstvo je pasivní.

K večeru přijíždí na Hrad Krajina. Chce mluvit s Benešem. Ale Smutný a Jína ho k němu nepustí. Pan prezident je unaven!

Navíc zdravotní stav prezidenta se, jak uvedl Smutný, „v průběhu několikadenního napětí kriticky zhoršil“.

Krajina tedy vzkazuje: Ať si pan prezident vzpomene na osud Emila Háchy! A Beneš zase později posílá doporučení Krajinovi, aby raději odešel za hranice.

Ministr Nosek vydává vyhlášku číslo 305 nazvanou O přechodné úpravě odvolání členů národních výborů. Podle ní akční výbory „rozhodly o odvolání všech členů zemských, okresních a místních národních výborů, zastupujících lidovou anebo národně socialistickou stranu, vzhledem k tomu, že ve své drtivé většině prováděli v Národní frontě rozbíječskou politiku“.

I v parlamentu se ustavuje samozvaný akční výbor. Sepsal prohlášení o podpoře Gottwaldovy vlády a rozeslal je 229 poslancům – podpisy došly od 223. Jedenasedmdesáti poslancům akční výbor vůbec nenapsal, s nimi nepočítá.

Ve středu večer začíná první větší vlna zatýkání nepohodlných lidí – bez ohledu na slib, který dal Gottwald Benešovi. Zatím mezi nimi ještě nejsou špičkoví politici. Estebáci je sbírají podle seznamu B, který nebyl sestaven podle jmen, ale podle funkcí.

Mezi 21. a 26. únorem zmizelo nakrátko ve věznicích podle historika Kaplana 464 lidí. Většinou to byli okresní funkcionáři národních socialistů a lidovců, které estebáci odvedli během prohlídek jejich sekretariátů.

Ve čtvrtek 26. února ráno vtrhávají komanda Státní bezpečnosti, vedená Miroslavem Pichem-Tůmou, do bytů Vladimíra Krajiny, Oty Hory a Aloise Čížka. Dělají domovní prohlídky a chtějí tyto národně socialistické poslance zatknout. Hora není doma. Krajinu a Čížka zajišťují. Když se to dověděl prezident Beneš, žádá Gottwalda, aby oba poslance chráněné imunitou propustil. Vždyť jste mi to slíbil! Nejvyšší vůdce KSČ k tomu dá příkaz.

Uvěznil tyto politiky Pich-Tůma z revolučního nadšení, anebo na pokyn svého nadřízeného ze sovětské tajné policie NKVD, jíž rovněž sloužil? To dodnes nevíme. I v několika dalších případech Gottwald nařizuje propuštění zatčených. Estebáci se s tím těžko smiřují. Avšak v zabírání sekretariátů „reakčních“ stran a zatýkání jejich nižších funkcionářů pokračují dál.

V pátek otiskuje kriminální věstník fotografii poslance Hory a zatykač: SNB ho hledá pro obvinění z velezrady a protistátních činů. Gottwald prý nařídil: Horu musíme dostat živého za každou cenu a pak z něj zaživa budeme řezat řemeny!

Bývalý poslanec se skrývá u Václava Havla, někdejšího majitele filmových ateliérů Barrandov. Potom prchá za hranice.

Exministr spravedlnosti Prokop Drtina se pokouší zastřelit. Když mu selže pistole, skáče z okna vily. Pádem z druhého patra se nezabil, jenom si zlomil obě nohy.

V pátek přijímá prezident členy nové vlády, aby složili ústavní slib. K tomu musí sebrat všechny síly. A potom, místo aby s nimi prohodil aspoň formálně několik slov, hned odchází.

KONEC PREZIDENTOVÝCH ILUZÍ

Musím tě zarmoutit – řekl Rudolf Slánský Josefu Pavlovi, když si v září 1947 stiskli ruce. Vedoucí tajemník krajského výboru KSČ v Plzni se na generálního tajemníka tázavě zadíval.

Budeš se stěhovat do Prahy! – oznámil mu generální.

Proč právě já? – vzpíral se Pavel. Rodinu měl v Ústí nad Labem. Před rokem začal v Plzni jenom na čas zaskakovat.

V předsednictvu jsme projednali poslední vývoj zejména v Národně socialistické straně a zdá se, že půjdou na hazard – pokračoval Slánský. – Ty máš zkušenosti z občanské války ve Španělsku. Poznáš, jaký nápor vedou v armádě a ve Sboru národní bezpečnosti.

„Netušil jsem, že situace v Národní frontě je tak vážná,“ svěřoval se Pavel o jedenadvacet let později na ideologické konferenci KSČ na ministerstvu vnitra.

Před válkou absolvoval Pavel v Sovětském svazu diverzantskou školu NKVD. Odtamtud ho vyslali do Španělska, do interbrigád, aby spolu s dalšími komunisty a levicově orientovanými intelektuály bránil republiku proti povstaleckému generálu Frankovi. Později se stal Pavel důstojníkem v československé západní armádě a přitom nezapomínal sloužit myšlenkám komunismu.

Nyní byl Josef Pavel jmenován vedoucím branného a bezpečnostního oddělení sekretariátu ÚV KSČ. Začal objíždět kasárna armády, stanice a velitelství SNB – a zjišťovat, nakolik by je mohl využít ve prospěch komunistické strany.

Osud Československa byl součástí rozsáhlé mocenské hry velmocí. Washington a Londýn nechaly východní Evropu padnout koncem války do železného objetí Moskvy. Začátkem roku 1947 se stále jasněji ukazovalo, že Stalin chce tuto nadvládu upevnit, aby mohl snáze v nejbližší budoucnosti vytvořit komunistické vlády rovněž v zemích západní Evropy.

Avšak v březnu vyhlásil americký prezident Harry Truman doktrínu o zadržování komunismu. V jejím rámci poskytly USA finanční pomoc vládám Turecka a Řecka, v létě Itálii a západním okupačním zónám Německa a Rakouska. Následující měsíc se nedohodli ministři zahraničí čtyř mocností – SSSR, USA, Velké Británie a Francie – na další spolupráci. Na jaře vypadli z italské vlády komunisté, začátkem zimy i z kabinetu francouzského. V květnu vyslal Pentagon šestou flotilu válečného námořnictva do východního Středomoří.

To všechno ještě považoval Kreml za lokální anebo dočasné problémy, které se postupem doby vyřeší. Vždyť USA se brzy stáhnou z Evropy a nechají mu volný prostor. Francie a Velká Británie zesláblly válkou natolik, že se do role evropských mocností stěží vrátí.

Tyhle úvahy překazil Marshallův plán, který byl volným pokračováním Trumanovy doktríny v ekonomické oblasti. Podnítil ho nový architekt americké zahraniční politiky George Kennan, který jako velvyslanec v Moskvě upozornil na neutuchající sovětské imperialistické plány a nyní se vrátil do Washingtonu. Plán na záchranu Evropy před komunismem přednesl ministr zahraničí George C. Marshall, někdejší předseda Sboru náčelníků vojenských štábů, 5. června 1947 na proslulé Harvardské univerzitě, která mu udělovala čestný doktorát.

Marshall k tomu měl i osobní pohnutky. Cestou z Moskvy z letadla viděl, jak je Evropa zničená a zubožená válkou. Možná si vzpomněl i na to, jak bída po první světové válce přinesla celému kontinentu nemoci a revoluční kvas. Vždyť právě tahle situace umožňuje, aby komunistické a socialistické ideje přitahovaly nové příznivce v celém světě. „Pokud by byla vysílená Evropa ponechána svému osudu,“ řekl Marshall v děkovací řeči, „hrozí nebezpečí, že by se mohl zhroutit moderní systém založený na dělbě práce a výměně zboží.“

Tento program, který dostal název Marshallův plán, spočíval v rozsáhlé hospodářské pomoci Spojených států zemím Starého kontinentu. Stalin to pochopil jako přímé ohrožení svých velmocenských plánů v Evropě. Američané tedy neodejdou! Státy, které tento plán přijmou, budou ekonomicky svázány s USA.

Na červen svolali Američané do Paříže konferenci zástupců evropských vlád o Marshallově plánu. Avšak zemím, kam vstoupili rudoarmějci, Stalin účast zakázal. Jeho diplomati, vyzvědači a ekonomové ho varovali, že je to pokus Washingtonu o získání ekonomické nadvlády nad Evropou.

„Zdá se, že po Marshallově plánu v sovětském vedení převládl názor, že západní mocnosti chtějí připravit SSSR o plody vítězství ve druhé světové válce,“ napsal Kaplan. „Původní předpoklad, že USA odejdou z Evropy – jak o tom Roosevelt hovořil se Stalinem – nejdéle dva roky po válce, se nepotvrdil. Sovětské plány se zhroutily. Moskva hledala a postupně vytvářela novou koncepci své evropské politiky, jejíž dlouholetou konstantou bylo úsilí vytlačit USA z Evropy. Prvním

krokem v nové koncepci byla přeměna dosavadní sféry vlivu v pevný mocenský blok.“

Zákaz východoevropským vládám účastnit se Marshallova plánu se stal předělem v poválečné historii. Byl to první zřetelný krok k rozdělení Evropy do dvou nesmiřitelných mocensko-politických bloků.

Napětí mezi Moskvou a Washingtonem se ve druhé polovině roku 1947 stupňovalo. Zdálo se, že válka vypukne velmi brzy. Už rok vytvářely výzvědné služby Spojených států a Velké Británie v součinnosti se službami západoevropských zemí na jejich území tajné partyzánské armády a zbrojnice. Tihle partyzáni měli zahájit činnost, jakmile by se Rudá armáda převalila přes německé roviny a českou Šumavu na západ.

Stalin zapomněl na všechny sliby a začal budovat impérium. O začlenění Československa mezi státy svého bloku rozhodl v srpnu 1947 – domnívá se historik Vilém Prečan. V září se na polotajné schůzce v Szklarské Porebě v polských Krkonoších ustavilo Informbyro – nová centrála komunistických stran Evropy. Sovětský šéfidéolog Andrej Ždanov tam ze Stalinova příkazu proklamoval: Svět se rozpadl na dva nesmiřitelné tábory, které vyrostly okolo SSSR a okolo USA.

Slánský se od Rusů dověděl, že KSČ musí převzít moc urychleně. Vždyť Československo je ze států východní a střední Evropy, kam dorazila Rudá armáda, poslední zemí, kde to komunisté dosud neudělali. Na představu o jakési „specifické československé cestě k socialismu“, která by trvala deset anebo i více let, zapomeňte! Jistě, soudruh Stalin s tím dřív souhlasil, ale to byla jiná doba. Teď musíte co nejdřív ovládnout armádu a bezpečnost!

Kreml tedy vyhlásil novou strategii: Komunisté musí převzít moc ve všech evropských zemích, kde se k tomu utvořily podmínky!

Ekonomiku už měla vláda pevně v rukou. „Znárodnění a předchozí pozemková reforma změnily československou společnost v jejích základech,“ napsal

Kaplan. „Největší ekonomickou silou se stal stát, konkrétně vláda, ve které měli převahu komunisté a sociální demokraté.“

Komunisté se vždycky snažili dosáhnout absolutní moci. Politika spolupráce, kterou KSČ dělala první dva roky po válce, byla jenom zastíracím manévrem. Teď skončila doba kompromisů – komunisté začali vyvolávat konflikty, jimiž chtěli dokazovat, jak špatně to ostatní strany myslí s národem.

V prvním poválečném nadšení smýšlelo hodně lidí v českých zemích levicově – až to vedení KSČ překvapilo. Ukázaly to výsledky voleb v květnu 1946. V českých zemích získala KSČ 40 procent hlasů, tedy čtyřikrát víc než před válkou, národní socialisté necelých 24 procent, lidovci 20 procent, sociální demokraté 13,5 procenta. Jedině Slovensko komunisty zklamalo – tam absolutní většinu dosáhla Demokratická strana. Nicméně vítězství v Čechách stačilo k tomu, aby do křesla předsedy vlády usedl komunista Gottwald.

Komunisté stále odstraňují z bezpečnostního aparátu členy ostatních politických stran! – interpeloval v úterý 8. července 1947 v parlamentě Národně socialistický poslanec Hora ministra vnitra Noska. – Naposled museli odejít vrchní komisař Státní bezpečnosti Otakar Frankenberger, který strávil v německém koncentráku pět let, aktuárský elév Vítězslav Jandák, vyznamenaný medailí za chrabrost, a další. Rovněž z uniformovaného SNB vyhazují lidi, jako třeba majora Jana Odvárku, šéfa osobního oddělení pražského policejního ředitelství, a nadporučíka Františka Kalhouse, pobočníka místního velitele. Ředitele Národní bezpečnosti v Praze vládního radu Karla Herra, známého odborníka, tedy nahradil komunista major Marek, který dostal od nacistů Svatováclavskou orlici...

Na tuhle interpelaci poslance Hory, stejně jako na další, ministr nikdy pořádně neodpověděl. Komunisté si budovali svůj bezpečnostní aparát bez ohledu na panující zákony.

A proč se proti tomu zástupci ostatních stran důrazně nebouřili? Proč pořád jenom korektně jednali na půdě parlamentu a koalice představované Národní

frontou? Chtěli žít s komunisty ve státotvorné koalici. Obávali se, že bojem s nimi by mohli destabilizovat celý stát. A kdyby komunisté z NF nakonec odešli, mohli by bojovat jenom velmi nepříjemnými, ale účinnými mimoparlamentními prostředky – stávkami a demonstracemi. Proto se všichni ostrému střetnutí vyhýbali a raději komunistickým požadavkům ustupovali.

Velice obtížná jednání vedla Praha s Moskvou o přesídlování rodinných příslušníků Svobodovy armády z Podkarpatska do ČSR, o továrnách, lokomotivách, vagonech, lodích a bankovních depozitech, které Sověti považovali za svou válečnou kořist, ale ve skutečnosti byly československým majetkem, o dodávkách sovětského zboží a surovin ve stanovené kvalitě a za světové ceny... Sovětští vyjednaváci se chovali s velkopanskou nadřazeností, na mnohé československé požadavky vůbec neodpovídali, často ani Gottwald a ostatní komunisté ničeho nedosáhli. Nekomunističtí ministři lavírovali a ustupovali, protože nechtěli „ohrozit přátelství“ se Sovětským svazem. Jedině prezident Beneš zaznamenal občas větší úspěch. Patrně nejtragičtější osud postihl uranové doly v Jáchymově, které si Rusové pomocí tajné nerovnoprávné smlouvy přivlastnili.

Československo se stále víc stávalo hospodářským přívěskem sovětského impéria.

Když v létě přijala Praha pozvání na jednání o Marshallově plánu, požádal Stalin československou vládu, aby k němu okamžitě vyslala své zástupce. Komunistický premiér Gottwald s sebou do Moskvy vzal nestrannického ministra zahraničí Jana Masaryka, syna zakladatele státu, a Národně socialistického ministra spravedlnosti Prokopa Drtinu; jeho stranický kolega ministr zahraničního obchodu Hubert Ripka ležel doma s těžkou angínou. Původně měli letět v úterý. Ale na Ruzyni nebylo žádné volné letadlo, proto vyrazili až ve středu 9. července 1947 sovětským speciálem.

Jakmile se delegace ubytovala ve vládní vile v Moskvě, přijelo pro Gottwalda tajně auto z Kremle. Čtyři hodiny strávil český komunistický politik v důvěrném

rozhovoru se Stalinem. „Podle zprávy, jež se nám dochovala z nejužšího okruhu Gottwaldových přátel, ho hrubě seřval,“ napsal historik Vladislav Moulis. Po návratu oznámil premiér sklesle ostatním ministrům, že sovětský vůdce rezolutně žádá, aby se Československo k Marshallovu plánu nepřipojilo. Ve čtvrtek to Stalin opakoval celé delegaci. A dodal ultimatum: Rozhodnutí vaší vlády nám sdělte zítra do 16 hodin!

To byl šok. Do té doby totiž sovětské diplomaty v Praze ubezpečovali Masaryka a Gottwalda, že Moskva s československou účastí na Marshallově plánu souhlasí. Avšak začátkem července Stalin svůj názor zásadně změnil.

Původně kremelský diktátor doufal, že by americká hospodářská pomoc mohla být injekcí pro rozvrácenou sovětskou ekonomiku. Avšak při sondážních jednáních v Paříži si ministr zahraničí Vjačeslav Molotov uvědomil, že by tím Američané posílili svůj politický vliv v Evropě. Tohle nebezpečí potvrdila i zpráva rozvědky NKVD z Londýna. A takový zvrát nemohla Moskva dopustit.

„Sověti si nepřejí rekonstrukci Evropy na poli hospodářském,“ líčil později Masaryk Ripkovi. „Nemohu přesně vysvětlit proč, ale jak jsem naslouchal Stalinovi, měl jsem dojem, že počítá s válkou. Všecko, co činí, činí za jediným cílem: válka!“

„Stalin označil za cíl nynější sovětské politiky dostat Američany z Evropy i Asie,“ vysvětloval přátelům vysoký úředník ministerstva zahraničí Arnošt Heidrich, který se jednání účastnil. „Řekl, že Marshallovým plánem sledují USA politické a hospodářské cíle, které jsou v rozporu se zájmy Sovětského svazu i jeho spojenců, a že již z toho důvodu se ho Československo nemůže zúčastnit...“

Premiér a oba ministři nakonec požádali telegraficky vládu, aby Stalinovu žádost projednala. Oni s ní souhlasí. I když Drtina a Masaryk podepisovali telegram s velkým sebezapřením.

Mezitím těžce onemocněl prezident Beneš. V noci z 8. na 9. června ho postihl záchvat mrtvice a upadl do bezvědomí. Místopředsedu vlády Viliama Širokého a

státního tajemníka ministerstva zahraničí Vlado Clementise, kteří mu jménem vlády přišli oznámit šokující zprávu z Moskvy, údajně vůbec nevnímal.

A potom komunisté Široký a Clementis vládu, která zasedala za Zenklova předsednictví, obelhali. Prý hovořili s prezidentem a ten jim řekl, že „po tom jasném stanovisku Sovětského svazu... je třeba účast na konferenci odvolatí“. Ministři nakonec Stalinovo ultimatum přijali, i když se čtyřhodinovým zpožděním. Jiné východisko neviděli.

Jan Masaryk ohodnotil svou účast na jednání s příslovečnou lapidárností: „Do Moskvy jsem odjížděl jako ministr zahraničí, vracím se odtud jako Stalinův pohůnek.“

„Kdyby nekomunistické strany nezměnily své původní stanovisko k Marshallově plánu, byla by to politická demonstrace,“ konstatoval historik Karel Kaplan. „Ukázaly by, že hájí nezávislost země a že změna stanoviska se rovná diktátu, a tedy omezení státní suverenity, a že ony s tím nechtějí mít nic společného. Jakmile toto propásly, pak už se dostaly do pozice, kdy komunisté s nimi vedli boj o sociální požadavky, a tam musely vždycky prohrát.“

Kapitulace před Stalinem byla novým Mnichovem. Podle historika Jaroslava Šedivého tím „fakticky končila krátká etapa poválečného budování státu, která nesla pořád ještě většinu prvků demokratického vývoje“. Navíc, jak připomněl Moulis, se tím naplnily obavy prezidenta Beneše z roku 1945: „Evropa se rozestoupila na dvě části“.

ŠPIONÁŽNÍ CENTRÁLA NA ÚV KSČ

Původně si Gottwald, Slánský a další komunisté mysleli, že KSČ uchvátí moc v českých zemích tím, že sjednotí všechny strany, které se hlásí k socialismu. Jenže řadoví sociální demokraté neměli o spolupráci s komunisty zájem, třebaže levice ve vedení v čele se Zdeňkem Fierlingerem se o to snažila. Z národních socialistů, kterým předsedal Petr Zenkl, se postupem doby dokonce vyklubali

největší protivníci komunistů. A Slovensko, které se díky povstání na podzim 1944 mělo stát hnací silou socialistické revoluce v republice, zklamalo dvojnásob.

Za předpoklad k nastolení diktatury považovalo vedení KSČ ovládnutí Bezpečnosti. Cestu k tomuto cíli jim bohužel otevřel už dřív sám prezident Beneš. Gottwald na něj tak dlouho naléhal, až svěřil funkci ministra vnitra ve vládě, jmenované v dubnu 1945 v Košicích, komunistovi.

Po volbách v květnu 1946 někteří politici žádali, aby se v tomto křesle střídali zástupci jednotlivých stran. Designovaný premiér Gottwald odmítl: Toto ministerstvo komunisté nikdy nikomu nevydají!

Nosek přijímal do služeb orgánů Bezpečnosti komunistické partyzány, vojáky z východu, odbojáře, ale i lidi, kteří dřív sloužili Němcům a nyní vstoupili do KSČ. Navíc tento bezpečnostní aparát stále rozšiřoval. Zatímco v roce 1938 měly policie a četnictvo dohromady 26 tisíc mužů – o devět let později, kdy byla ČSR bez Podkarpatské Rusi, čítal Sbor národní bezpečnosti, do něhož se sloučily ozbrojené složky ministerstva vnitra, téměř 47 tisíc, z toho šest tisíc příslušníků speciálního Pohotovostního pluku SNB.

Poslanci a ministři nekomunistických stran se pokoušeli proti dosazování komunistů do Bezpečnosti bojovat. Neměli úspěch. Naopak Nosek tento monopol upevňoval různými reorganizacemi.

Kromě toho různými způsoby obcházeli zákaz činnosti politických stran v ozbrojených složkách republiky. Později se tím chlubil Karel Smíšek, který se vrátil v roce 1945 ze SSSR jako major NKVD: „Na podzim 1945 zakládáme tady (na ministerstvu vnitra – poznámka autora) nelegální stranickou organizaci a jsme všichni rovněž zapojeni do práce v odborové organizaci, kde se svádějí urputné boje s pravicovými sociálními demokraty, národními socialisty a lidovci. Ti měli tehdy odbory na vnitru úplně ve svých rukou. Naše organizace prosadila, že předsedou závodní rady na vnitru byl zvolen Ervín Polák. Nám šlo hlavně o to, aby komunisté byli ve všech odborech a zejména v odboru StB.“

Nejdřív potřebovali komunisté ovládnout politické složky ministerstva – zpravodajství a Státní bezpečnost. Intrikou se jim podařilo odstranit z vedení odboru Z, jemuž byly obě složky podřízeny, generála Josefa Bartíka, sociálního demokrata, nad kterým držel ochrannou ruku prezident Beneš. Na jeho místo přišel štábní kapitán Bedřich Pokorný, předválečný zpravodajec, který po válce začal oddaně sloužit komunistům.

Avšak v červenci 1947 schválil parlament nový zákon o SNB. Podle něho má být zpravodajská služba, která měla asi 400 lidí, vyňata z pravomoci ministerstva vnitra a podřízena předsednictvu vlády. Tam bude na její činnost dohlížet premiér a jeho náměstci, tedy vlastně grémium zástupců všech politických stran. To se však nestalo. Zemské odbory bezpečnosti měly být dokonce zrušeny. Ale komunisté místo nich zřídili odbor II (ZOB II) asi se 300 členy. Jeho úkol byl v podstatě stejný jako Státní bezpečnosti, protože zpočátku neměla KSČ tuto složku plně v rukou. Šéfem pražského ZOB II byl předválečný komunist Emil Hršel. Nosek však ZOB II nezrušil, ale v prosinci ho spojil se Státní bezpečností, takže v ní posílil pozice KSČ.

Na kriminálce sloužili staří odborníci, do podzimu 1947 většinou národní socialisté. V pořádkové službě tvořili asi čtyři pětiny stavu staří praktikové: 10 572 četníků a 8 376 policistů.

Branné a bezpečnostní oddělení ÚV KSČ proto přijalo 15. května 1947 směrnici o dalším zvyšování počtu komunistů v Bezpečnosti. Měli přicházet nejen do centrály, na zemská a oblastní velitelství, ale v průběhu následujícího roku se měli usadit v křeslech okresních velitelů výhradně komunisté. Zatím ze 153 těchto funkcionářů mělo legitimaci KSČ 80, většina zbývajících nebyla členy žádných stran. Ale tahle výměna se protáhla.

Když se Josef Pavel stal v září 1947 vedoucím branného a bezpečnostního oddělení ÚV KSČ, nechal si předložit zprávu o velitelských kádrech SNB hlavně v Praze. „Z dokladu vypracovaného za pomoci osvětových důstojníků vyplynulo, že většina velitelských míst na obvodech pražského velitelství jsou

obsazena buď národními socialisty, anebo lidmi, kteří se netajili tím, že by v případě možnosti vystoupili proti nám,“ přiznal po letech. „Jak se k tomu tehdy vyjádřil Gottwald, když se o tom dozvěděl, nebudu reprodukovat. Dostali jsme pokyn pokračovat v očistě SNB.“

Už koncem roku 1947 mělo v Čechách ze 27 oblastních velitelů SNB komunistické legitimace dvacet z nich, jeden byl národní socialista, ostatní nestraníci. Na zemském velitelství v Praze zaujímali komunisté pět ze šesti vedoucích míst, v Brně čtyři, ostatní neměli žádné stranické legitimace. Na hlavním velitelství SNB obsadili komunisté ze čtrnácti vedoucích míst jedenáct, zbývající tři byli sociální demokraté. Pravda, na Slovensku se komunisté na okresních velitelstvích neprosadili, ale tamní Státní bezpečnost řídila pražská centrála.

Ovšem někdo by měl všechny zprávy našich soudruhů z Bezpečnosti zpracovávat přímo u nás – uvědomoval si generální tajemník Slánský. Proto zřídil už začátkem roku 1946 na sekretariátu ÚV KSČ zvláštní odbor, který dostal nicneříkající název – evidenční. Pod tímto označením se skrývala stranická špionážní centrála, kterou vedl Karel Šváb, ve veřejnosti neznámý člověk. Zpočátku podávali zpravodajští důstojníci-komunisté ministerstev vnitra a národní obrany evidenčnímu odboru hlášení o situaci. Postupem času začal Šváb tyhle orgány přímo řídit, zvláště pak personální politikou.

Kromě toho si vytvářel síť informátorů i v nekomunistických stranách a organizacích. Mezi jeho důvěrníky například patřila Zenklova služebná, pracovnice Krajinova sekretariátu i tajemník vlivného člena slovenské Demokratické strany ministra Ivana Pietora. Za jediný rok, od dubna 1946 do dubna 1947, zpracoval tento odbor na deset tisíc hlášení. Z nich připravoval tajné bulletiny určené Gottwaldovi, Slánskému a Noskovi, v roce 1946 vydal 22 čísel.

Všechny československé tajné služby, stejně jako evidenční odbor ÚV KSČ, úzce spolupracovaly s NKVD. Tato sovětská tajná policie si v republice během

roku 1945, kdy Rudá armáda ovládala čtyři pětiny území, vybudovala rozsáhlou síť agentů. Většina se rekrutovala z lidí, které si Sověti vyškolili za války pro partyzánskou či zpravodajskou činnost. Pražskou rezidenturu vedl velvyslanecký rada Ivan Čičajev, který vystupoval pod pseudonymem podplukovník Tichonov. Čičajev byl za války styčným důstojníkem NKVD v Londýně, kde se oficiálně stýkal rovněž se šéfem československé zpravodajské služby plukovníkem Františkem Moravcem.

O spolupráci sovětské bezpečnosti s československými komunisty zřejmě nejvíc věděli dva lidé – ministr informací Václav Kopecký a sudetský Němec Bruno Köhler. Kopecký byl nespolehlivý mluvka, který toužil po nejvyšší funkci. Köhler sloužil pro NKVD už před válkou a náhodou pobýval v Mexiku, když tam sovětský agent zavraždil Stalinova soka Lva Trockého. S oběma dvěma se Gottwald a Slánský příliš nekamarádili. Köhlera se Gottwald někdy i bál, takže když se jeho sekretářka provdala za tohoto muže s temnou minulostí, nemohl se jí ani zbavit.

Vždyť my bychom mohli získat nějaká kompromitující svědectví na nekomunistické politiky od zavřených gestapáků! – přišli se zajímavým nápadem Slánský a Šváb. Na jejich příkaz vzniklo v létě 1946 v pražské oblastní úřadovně StB oddělení F, které řídil sám Šváb. Dvacet vybraných komunistů se pustilo do zpracovávání poznatků o domácím odboji, komunistickém i nekomunistickém.

Už dřív, 2. ledna 1946, vydalo ministerstvo vnitra tajný oběžník, kterým nařizovalo „zpravodajsky vytěžovat“ členy gestapa. Měli vypovídat proti některým zasloužilým členům odboje z nekomunistických stran. Za odměnu dostanou ve vězení velké úlevy.

Šéf zpravodajského odboru ministerstva vnitra štábní kapitán Pokorný dokonce tvrdil 8. dubna 1946 novinářům, že „domácí odboj s výjimkou komunistické strany pracoval vlastně pod dohledem a řízením gestapa“. Vycházel přitom z

výpovědí gestapáků. Vznikl skandál a Pokorný musel z funkce odejít. Slánský ho uklidil na Slovensko, kde převzal velení StB.

Přesto ještě následující rok se snažili estebáci Miroslav Pich-Tůma a Jaroslav Herda získat od gestapáků v terezínské věznici výpovědi kompromitující některé nekomunistické politiky. Zvláště je zajímavé, jak se choval v koncentráku Vladimír Krajina, nynější generální tajemník Národně socialistické strany.

Asi za měsíc se tohle zaměření výslechů provalilo. Upozornil na ně v parlamentu sociálnědemokratický poslanec Josef Kubát. I když museli členové oddělení F s touto akcí skončit, našli si k získávání údajných usvědčujících materiálů jiné cestičky.

Oddělení F úzce spolupracovalo s oddělením RR, jehož členové vymýšleli provokace vůči ostatním stranám. Estebáci z RR chodili na schůze lidovců a vykřikovali protistátní výroky, které vedly k rozpouštění těchto shromáždění. Navštěvovali sekretariáty Národně socialistické strany, kde se vykazovali falešnými stranickými legitimacemi, přinášeli podivné směrnice a zjišťovali podivné věci. Do ústředí Československé sociální demokracie telefonovali údajní straníci, kteří protestovali proti jednání „pravičáka“ Laušmana – Bohumil Laušman totiž vedl pravicové křídlo této strany.

Tímto způsobem komunisté z StB zanášeli nejistotu a strach mezi funkcionáře a členy ostatních politických stran a jejich vedení zaháněli do defenzívy. Na větších akcích se podíleli také příslušníci obranného zpravodajství armády (OBZ) vedeného Bedřichem Reicinem.

Koncem roku 1947 řídil kontrarozvědku MV Štěpán Plaček, Státní bezpečnost Jan Hora, evidenční odbor MV předválečný zpravodajec nekomunista František Fárek, organizační odbor Jindřich Veselý, slovenský referát Bedřich Pokorný. V VII. oddělení pověřenectva vnitra na Slovensku byli už téměř všichni komunisté. Veselý později začal šéfovat StB.

Avšak plně pod kontrolou tento rezort neměli. Velitelem oblastní úřadovny StB v Praze byl sociální demokrat major Jaroslav Prosser. Ani na šéfa zpravodajské

služby Zdeňka Tomana, byť to byl komunista, se nemohli jeho spolustraníci vždy úplně spolehnout. A štábní kapitán SNB Antonín Bláha zasedal v branné komisi národních socialistů.

I národní socialisté měli složky, které se snažily sledovat činnost armády a Bezpečnosti – ústřední brannou komisi a oddělení pro vědeckou politiku. Odstranění komunistů z velení ozbrojených složek bylo nebetyčným cílem, o kterém mohly jenom snít. Všichni věděli, že dokud bude ministrem vnitra komunista Václav Nosek a ministrem obrany Ludvík Svoboda, není to reálné.

Co kdybychom jako protiváhu těchto ozbrojených sborů vybudovali jakési pořádkové formace? Třeba vyzbrojili část Sokola, Svazu brannosti, obnovili agrárnícké Selské jízdy, využívali škol pro důstojníky v záloze? Ve skutečnosti zůstalo jenom u teoretických úvah. Jak si později posteskl generální tajemník národních socialistů Vladimír Krajina, „na to by zkomunizované sbory Bezpečnosti přišly snad i o den dřív, než by k tomu mohlo dojít“. A vzápětí vysvětlil: „Nemohli jsme vědět, kolik zrádců mezi našimi stoupenci už komunisté koupili.“

Teprve ve druhé polovině roku 1947 nechal Krajina zřídit v suterénu budovy ústředí stranickou zpravodajskou kancelář. Třebaže to sám považoval za riziko: „Bylo nebezpečí, že i to budou komunisté považovat za nedovolenou činnost.“

Kancelář vedl štábní kapitán Václav Knotek, odborový rada ministerstva zahraničních věcí a bývalý šéf šifrovací skupiny zpravodajské služby v Londýně. Knotkova kancelář shromažďovala údaje o komunistech a jejich nepřátelích v ozbrojených složkách. Například policejní komisař Jaroslav Ženatý tam přinesl seznam nebezpečných komunistů na policejním prezidiu. Současně znal demokraticky smýšlející policejní důstojníky, na které se mohli národní socialisté v případě nebezpečí obrátit.

Avšak komunisté o činnosti této kanceláře věděli. Svědčí o tom varování Ženatého Bedřichem Reicinem. „Zřejmě si mě oblíbil, protože jsem za války

pomáhal komunistům a lidem židovského původu,“ vzpomíná dnes Ženatý. „V zimě 1947-1948 mně vzkázal, že s těmi seznamy zacházím příliš daleko.“

OPRAVDU ZPACKANÉ ATENTÁTY?

Rozhodl jsem se něco ti říci – obrací se prezident na místopředsedu vlády. – U našich komunistů nevyklučuji naprosto nic. Jsou schopni odvážit se všeho, i násilného puče. Kdyby k tomu došlo, ty musíš okamžitě ujet, tebe by odpravili. Slyšíš? Tebe by určitě odpravili!

A ty jsi také ochoten odjet? – zeptal se Zenkl prezidenta.

Beneš s pohnutím odpověděl: Já už ne. Já bych zůstal. Já bych už nebyl v exilu tak platen jako v minulosti. Jsem těžce nemocen a tři exily na jeden život je příliš mnoho. Mne by asi komunisté ušetřili.

Tenhle rozhovor se podle svědectví Petra Zenkla odehrál ve středu 10. září 1947 na zahradě prezidentova soukromého sídla v Sezimově Ústí. Beneš se zotavoval po mozkové mrtvici, těžce se opíral o hůl, ale myslel stále jasně. Měl obavy, že pod tíhou mezinárodní situace se brzy změní i postavení republiky.

Také lidovci se obávali mocenského nástupu komunistů. Poslali proto dvoučlennou delegaci – ministra pošt Františka Hálu a předsedu zahraničněpolitického výboru parlamentu Ivo Ducháčka – do Paříže a Londýna. Doprovázel je novinář Pavel Tigrid. Chtěli si postěžovat na Moskvu a na komunisty.

Oba politiky a jejich doprovod přijal také labouristický premiér Clement Attlee. Když chvíli poslouchal jejich vyprávění o domácí situaci, zabafal z dýmky a zeptal se: Pánové, a ty volby v květnu 1946 byly svobodné?

Lidovci přikývli: Až na nějaké maličkosti ano.

A rovné a tajné byly také?

Ano, o tom nikdo nepochybuje.

A kolik, prosím vás, dostali v těchto svobodných, tajných a rovných volbách komunisté?

Přes 40 procent.

To je, pánové, skoro polovina národa!

Delegace si uvědomila, že politici na Západě, kteří se nikdy nestřetli s komunisty, neumějí v jiných kategoriích boje o moc než o demokratických uvažovat. A ještě víc to platilo pro Američany. Demokratický svět teprve musel poznat taktiku komunistů.

O Československu se západní politici se Stalinem – na rozdíl od jiných států východní a střední Evropy – nikdy nebavili. Uvědomovali si, že leží poblíž mocenské sféry Sovětského svazu a že bude záležet na vnitropolitickém vývoji, nakolik mu podlehne anebo nakolik udrží své sepětí se Západem.

Avšak Benešova víra ve Stalina a řada levicových rozhodnutí, jimiž pražská vláda demonstrovala svou spřízněnost s Moskvou, vedla západní politiky k tomu, že ČSR brzy odepsali. Pro USA se rozhodujícím okamžikem nejspíš stalo znárodnění průmyslu, peněžních ústavů a pojišťoven i podniků zahraničního obchodu na podzim 1945. Rovněž k tomu přispělo hlasování Jana Masaryka na různých mezinárodních zasedáních, kde vždy vyčkával, pro co zvedne ruku sovětský zástupce.

Na konci léta 1947 dal dokonce prezident Truman ministru Masarykovi velmi zřetelně najevo, že Američané nebudou Československo bránit, ani kdyby Sověti republiku vojensky obsadili.

Proč Stalin o Československo tolik stál? „Důležitou roli tu hrála geografická poloha,“ uvádí Kaplan. „Kromě toho Sověti přičítali zemi významnou vojensko-strategickou a politickou roli při uplatňování svého vlivu v Evropě. A byl tu ovšem průmyslový potenciál země, zbrojní výroba, uran.“ Podle názoru historika Zbyňka Zemana z Oxfordu Stalin nejvíc potřeboval náš uran, z něhož později sestrojili první sovětskou atomovou bombu.

KSČ se připravovala k rozhodujícímu mocenskému střetnutí od poloviny roku 1947 – přiznal otevřeně dva roky nato Gottwald. Už 21. srpna schválilo předsednictvo jeho plán na postup v nejbližší době: upevňovat a stupňovat aktivitu KSČ, seskupovat levicové skupiny v nekomunistických stranách a vytvořit Socialistický blok. Ale když Fierlingerovo prokomunistické vedení sociální demokracie schválilo pakt o společném postupu s komunisty, vyvolalo tím vnitřní rozkol.

Nevadí! Komunisté ovládnou ostatní strany jiným způsobem! Dne 16. září 1947 odhlasovalo předsednictvo ÚV KSČ vytvoření pracovních komisí pro činnost u sociálních demokratů a národních socialistů, později rovněž u lidovců a v katolické církvi.

Komunisté začali hledat mezi politiky ostatních stran zrádce. Jak napsal Pavel Tigrid, „šlo v podstatě o korupci: vedení KSČ slíbilo úplatným a mocichtivým, zároveň však třetířadým politikům v nekomunistických stranách ministerská křesla, dají-li ve vhodné chvíli k dispozici svá jména pro »jednotnou kandidátku rozšířené NF« a budou-li komunisty informovat o tom, co se v ostatních stranách děje a připravuje“.

„Když soudruh Fierlinger psal v roce 1949 pro Klementa Gottwalda rozbor Února, také tam uvedl, že určitou nediskrétností se tyto úvahy dostaly i do řad politiků Národně socialistické strany a z toho vznikla další panika,“ přiznal komunistický historik Miroslav Bouček. „To znamená, že celé období na sklonku roku 1947 a začátkem roku 1948 je poznamenáno hledáním cest, jak dosáhnout mocenské převahy. Jestliže komunisté mají takovou orientaci, pak národní socialisté jako hlavní síla bloku opačného si představují vývoj asi následujícím způsobem: Komunisté se pokusí opakovat situaci na Slovensku – to znamená, že se budou snažit rozhodnout volby ještě před volbami. Že se pokusí svolat nějaké reprezentativní sjezdy, na nichž vyhlásí požadavky a tyto požadavky předloží vládě. Vláda je nebude chtít přijmout nebo se bude snažit je

oddalovat. To donutí komunisty k tomu, že sami vyvolají vládní krizi. To byla první koncepce národních socialistů o předpokládaném budoucím vývoji.“

Ostatní strany nepřikládaly téhle diverzi velký význam. Když mezi sebou odhalily funkcionáře sympatizující s komunisty, uvažovaly o jejich vyloučení. Ale nakonec je mezi sebou nechaly.

Na ustavující schůzi Informbyra ve Szklarské Porebě v Polsku v září 1947 Sověti Komunistickou stranu Československa ostře kritizovali. Dělnická třída zvítězila nad buržoazií ve všech státech východní Evropy – uvádělo komuniké – „s výjimkou Československa, kde koncem roku 1947 otázka kdo s koho zůstávala ještě nevyřešena“.

Předsednictvo ÚV KSČ to 2. října sebekriticky přiznalo: „ČSR se dostala nejdále pokud jde o výstavbu hospodářství, na poli politického života však vězí ještě ze všech slovanských států nejvíce v poutech formálně parlamentní demokracie.“

Generální tajemník Komunistické strany Slovenska Štefan Baštovanský si na tomto zasedání udělal několik poznámek, které se našly po jeho smrti: „Boj proti americkému imperialismu nemechanicky. Nezapomínat Masaryk plus Beneš plus kulturní spojení se Západem, tradice československého odboje. Akce proti protistátním skupinám, učitelé, faráři, úředníci, důstojníci. Východisko spiknutí na Slovensku (Ursíny, Ďurčanský, Sidor – ochrana ze Západu). Na Slovensku: blok tří politických stran plus odbory plus odbojové organizace plus část Demokratické strany. Určit poměr znárodněného a soukromokapitalistického sektoru v hospodářství ve prospěch znárodněného.“

STŘETNUTÍ BUDE VELMI ZLÉ...

Komunisté dostali od Informbyra za úkol „urychleně převzít moc“ v Československu – napsal pařížský zpravodaj Lidové demokracie Edmund

Řehák. Už 13. prosince 1947 se o tom dověděla americká tajná služba CIA. Američané upozornili své britské spojence a ti zase varovali Beneše.

Začátkem roku 1948 byl už prezident klidný. Když 12. ledna hovořil s velvyslancem v Jugoslávii Josefem Korbelem, znepokojovala ho mezinárodní situace, nikoliv domácí poměry. „Uvažovali o převratu v září 1947, ale tuto ideu opustili,“ řekl na adresu komunistů.

Podobně optimisticky hovořil v pátek 23. ledna s ministrem Drtinou, který ho přišel informovat o stavu vyšetřování „krabičkového atentátu“ a o „mostecké aféře“.

Beneš se na nadcházející vývoj díval realisticky. Stejně jako už na podzim i tentokrát vybídl Drtinu: Jestliže zjistíte, že nemůžete dál přijímat odpovědnost za činnost vlády a jestliže mně dvě vládní strany sdělí, že nemohou dál ve vládě setrvat, dá mi to příležitost, abych zasáhl do vnitřní politiky... A za okamžik nečekaně dodal: Ale upozorňuji vás, že střetnutí s komunisty bude zlé, bude velmi zlé... Jste na to připraveni? Jste připraveni na všechno?

To měli zjistit branní důvěrníci Československé strany Národně socialistické, kteří se sešli 20. ledna 1948 v ústředním sekretariátu. Přišlo jich asi třicet, většinou důstojníci SNB. Ale vzhledem k dlouhodobým přípravám komunistů byl takový průzkum už jenom opožděným mapováním situace. Nicméně do vypuknutí vládní krize poslali Krajinovi asi třicet zpráv.

Od listopadu 1947 nebyla s komunisty možná žádná dohoda. Téměř všichni nekomunističtí politici se obávali, že jejich protivníci se chystají k zásadnímu střetnutí. Třebaže se shodovali, že jejich útoku se musí včas a obratně předejít, nic efektivního pro to neudělali.

Také mnozí členové vedení KSČ měli strach. V boji o moc bychom klasickými demokratickými prostředky stěží zvítězili. Musíme vymyslet něco neobvyklého! V polovině listopadu 1947 ztratila KSČ vliv na sociální demokracii – levicové křídlo prohrálo. Sjezd v Brně zvolil novým předsedou Bohumila Laušmana. Třebaže Laušman dřív s komunisty dlouho spolupracoval, teď občas hlasoval

proti nim. Jeho zvolením se stranický aparát vymkl neblahému vlivu Zdeňka Fierlingera a Evžena Erbana, který byl podle memoárů bývalého sovětského vyzvědače v Anglii Olega Gordijevského agentem NKVD.

U příležitosti pátého výročí uzavření československo-sovětské smlouvy o spolupráci uveřejnil moskevský vládní deník Izvěstija 12. prosince 1947 pozoruhodný článek. Varoval ČSR, že „nesmí být mostem mezi Východem a Západem. V tomto smrtelném zápase není střední cesty...“

Tento pohled Kremlu na Československo napomáhali utvářet jak vedoucí pracovníci pražské Bezpečnosti, tak někteří radikální komunističtí politici. Například obsáhlou analýzu situace sepsal začátkem zimy 1947 šéf kontrarozvědky Štěpán Plaček. Objednali si ji u něho důstojníci NKVD. Začátkem roku 1948 upozorňoval ministr zemědělství Július Ďuriš, aniž o tom informoval své stranické soudruhy, nejvyšší sovětské vedení: KSC hrozí „francouzský osud“ – tedy vyhození z vlády. Stejně obavy vyslovoval i ministr informací Václav Kopecký.

„Vazby československých zpravodajců na sovětské významně přispěly k tomu, že se komunisté v Bezpečnosti uplatnili jako samostatná síla vnitropolitického života,“ komentoval situaci Kaplan. „Jejich činnost směřovala ke splnění mocenského cíle komunistického vedení. Používali vlastních a specifických metod, které byly cizími prvky v našem politickém životě, neboť odporovaly jeho tradicím a demokratickým principům. Komunisté v Bezpečnosti se vždy neshodovali s politickým postupem stranického vedení. Pokud s ním souhlasili, vystupovali v souladu s ním. V jiných případech, kdy se stanoviska odlišovala, postupovali vedle stranického vedení i proti němu, a to za jeho zády, zato se souhlasem nebo i z iniciativy sovětských míst.“

Na plenárním zasedání ústředního výboru KSC ve dnech 27.-28. listopadu se diskutovalo o pravděpodobné „vládní krizi“, která příští rok vznikne.

Pravda, někteří funkcionáři, jako třeba Marie Švermová, věřili, že při volbách na jaře 1948 získá KSC absolutní většinu. Ale realističtější Gottwald s tím

nepočítal. Spíš uvažoval o „jednotné kandidátce NF“, v níž by byly všechny povolené politické strany, samozřejmě pod vedením KSČ. Ostatně později, v lednu 1948, mu průzkum veřejného mínění odklon voličstva potvrdil – komunisty by volilo pouze 28 procent dotazovaných.

Gottwald formuloval pro KSČ čtyři úkoly: získat většinu národa ve volbách; udržet a změnit NF, očistit ostatní strany od „reakce“ a dát moc levici; zostřit boj proti „reakci“, víc v něm využívat administrativně mocenských prostředků; a udržovat iniciativu a aktivitu.

„Očistit ostatní strany od reakce“ znamenalo odstranit z nich politiky, kteří KSČ kritizují, a nahradit je lidmi přijatelnými, ochotnými sloužit komunistům. Ovšem takové „vnitrostranické puče“ se nedají udělat klasickými metodami, k tomu je třeba „zorganizovat masy“ a dosáhnout těchto změn mimoparlamentním způsobem. Proto chtěli ovládnout Národní frontu a přeměnit ji ve svůj přívěsek. Demokratičtí politici nepochopili, že Moskva a Gottwald změnili taktiku, a pořád se chtěli s komunisty dohodnout. Nevšimli si, že ti vsadili na nátlak „mas“, které mají vyřadit parlamentní demokracii. A s vytlačáním komunistů z vlády jako ve Francii a Itálii jenom koketovali.

Pravda, od poloviny roku 1947 vystupovaly nekomunistické strany útočněji a odvážněji, získávaly stále víc členů. Avšak při masových akcích střetnutí s komunisty prohrávaly. Komunisté totiž obhajovali sociální a ekonomické požadavky prostých lidí – třebaže byly plné demagogie, zněly přitažlivě. Nekomunističtí politici bojovali za demokracii a nedokázali zformulovat cíle tak, aby byly přijatelné pro veřejnost.

Navíc všude pracovali agenti evidenčního odboru ÚV KSČ a zpravodajských služeb. Na obranu proti nim se žádná strana nezmohla. Gottwald proto dobře znal i soukromé názory Beneše a ostatních politiků.

Komunisté se chystali také ke kontrole veřejného mínění. Rozhlas už jejich lidé ovládli, nyní si chtěli podřídit tisk.

Na podnět Jindřicha Veselého z ministerstva vnitra se sešla 4. prosince 1947 důvěrná porada o této otázce. Nejdřív ustavíme na ministerstvu informací kontrolní oddělení, které bude spolu s ministerstvem vnitra tisk sledovat. V případě potřeby budou soudruzi podávat orgánům StB podněty. Musíme trestně stíhat nejen vyzrazování státního tajemství, ale i pomluvy spojeneckých států a útoky na spolupráci NF. Vždyť sovětská a jugoslávská vláda už kvůli tomu několikrát protestovaly...

Velkou roli mělo sehrát zastrašování v předvolební kampani. Začátkem ledna 1948 vydal komunistický velitel Sboru národní bezpečnosti rozkaz: „V zájmu veřejné bezpečnosti a pořádku je třeba, aby na každé veřejné schůzi byl přítomen aspoň jeden člen SNB, a to v občanském oděvu jako posluchač. Je velmi prospěšné, když se postaví nebo si sedne vedle spolehlivého občana. Pronese-li někdo na schůzi trestní výrok, přihlásí se pak spolehlivý občan o slovo a napadne trestný obsah řeči. Poněvadž zde jde o verbální delikt, je zapotřebí si závadný výrok do slova poznamenati a pak uvést v udání. Jak člen SNB, tak i spolehlivý občan na schůzi přítomný vystoupí pak před soudem jako svědci.“

Komunističtí esenbáci tohoto nedemokratického rozkazu zneužívali. Rozpouštěli schůze a žádali trestní stíhání pro lidi, kteří běžným způsobem kritizovali činnost vlády, dotýkali se KSČ, Sovětského svazu a Svazu mládeže... Na zasedání vlády 13. února tuhle svévoli někteří ministři ostře kritizovali.

Musíme se připravit na rozhodující střetnutí! – rozhodlo 2. ledna 1948 předsednictvo ÚV KSČ. Hlavním prostředkem boje budou sociálně-ekonomické požadavky. Nejdřív znárodníme velkoobchody a potom i všechny podniky nad 50 zaměstnanců. Se zvýšením platů státních zaměstnanců souhlasíme, ale zase ne o tolik, aby výrazněji přesáhly příjmy dělníků.

Tyto úkoly komunistům posloužily jako podnět k zahájení masových nátlakových akcí mimo parlament.

Nejdřív musíme zdolat lidovce! Generální tajemník KSČ Rudolf Slánský nařídil 2. ledna „použít všech prostředků, aby funkcionáři byli izolováni...“ Když tuhle směrnicí lidovci zjistili a odhalili ji na zasedání vlády, komunisté její existenci popřeli.

Avšak někteří místní političtí vůdcové byli tak chytrí, že počítali se vším. Například o činnosti lidovců na Kroměřížsku hovořil později na semináři v německém Frankenu Jaroslav Vrzala: „Tam jsme od podzimu 1947 připravovali volby a počítali jsme s tím, že prakticky celý státní aparát bude paralyzován komunistickou stranou. Proto jsme plánovali paralelní služby dopravní a poštovní, distribuci letáků, styk mezi Prahou a venkovem, abychom byli informováni a mohli do těch voleb jít s jistými nadějemi. Takže se opravdu nedá říci, že existovala nějaká naprostá nevědomost o úmyslech komunistů.“

Od poloviny ledna 1948 jednaly politické strany na půdě Národní fronty o návrhu ústavy a o datu parlamentních voleb. Nemohly se však shodnout. Komunisté požadovali, aby se nejdřív uskutečnily volby, a teprve potom byla schválena ústava. Národní socialisté, lidovci a slovenští demokraté trvali na opačném postupu. Navíc se do toho pořád pletly stížnosti národních socialistů, lidovců a slovenských demokratů na Bezpečnost, komunistů zase na justici.

Navrhují, abychom vytvořili skupinu ministrů, která by to vyřešila – doporučil 5. února na schůzi NF Hubert Ripka, duchovní vůdce národních socialistů.

My se žádnou komisí nesouhlasíme a souhlasit nebudeme! – tvrdě odpověděl Gottwald.

Když se dohodneme na této věci, dohodneme se i o ústavě a ostatních věcech – oponoval Ripka.

Nakonec členové NF nedokázali sepsat ani společné komuniké.

Ústředním bodem všech jednání s komunisty se stávalo fungování politické demokracie, především nedemokratické poměry v Bezpečnosti. Na tyto výtky byli komunisté převelice citliví, ale na konkrétní obranu se nezmohli, jenom je šmahem odmítali.

Jejich oponenti se však nesnažili své požadavky prosazovat společnými silami. Počítali, že rozuzlení přinesou parlamentní volby, které komunisté prohrají.

Začátkem února se ministr Prokop Drtina setkal s novým britským velvyslancem Pearsonem Dixonem. „Britové jsou přesvědčeni, že brzo dojde k pokusu nastolit v ČSR komunistickou diktaturu, jako se to stalo v Polsku, Maďarsku a Rumunsku,“ napsal exministr v memoárech. „Když jsem se ho s jistými rozpaky tázal, mají-li o tom Britové snad nějaké konkrétní zprávy, řekl otevřeně, že mají. Položil jsem mu pak otázku, zda se podle těchto zpráv domnívá, že ke komunistické akci u nás dojde brzo. Odpověděl bez rozpaků a velice stručně že ano... Nemohlo to ve mně vzbuzovat žádnou naději, že by britská vláda nepřihlížela nečinně ke komunistickému převratu v Československu.“

Naopak Beneš zůstával optimistou. Podle jeho názoru je „v každém případě možnost pádu demokracie absolutně vyloučena“ – tlumočil Dixon do Londýna po návštěvě u prezidenta 8. února. Diplomát byl „překvapen Benešovou samolibostí ve srovnání se slabostí demokratických stran, konfrontovaných s komunistickou ofenzivou“. Z tohoto setkání „s nejbystřejším a nejzkušenějším československým politikem“ si odnesl „smíšené dojmy“.

ODCHOD POSLEDNÍCH DŮSTOJNÍKŮ

Ti členové bezpečnostního výboru parlamentu, kteří o tom slyšeli poprvé, byli ohromeni. Poslanec Vladimír Krajina přednesl ve čtvrtek 12. února 1948 na zasedání výboru zprávu o mostecké „špionážní aféře“, která byla zřejmě vykonstruována komunistickou StB.

„Podle našich bezpečných zpráv domnělé cizí agenty pracující pro cizí velmoc a proti republice v severozápadních Čechách představovali agenti provokatéři, kteří jsou zaměstnáni v aparátu Státní bezpečnosti.“ Jako další příklad Krajina uvedl výpověď Václava Horčice, který přišel ke dvěma členům jeho strany se žádostí, aby mu uschovali zbraně. To přece není možné! – odmítli oba národní

socialisté a Horčice udali policii v Mostě. Ale policisté obviněného po vyslechnutí propustili.

Nakonec se parlamentní výbor usnesl požádat ministra vnitra, aby zastavil přemísťování příslušníků SNB až do vyřešení situace v rezortu a aby se dostavil na příští schůzi. Proti hlasovali pouze komunisté. Poprvé se všichni nekomunističtí členové tohoto výboru proti nim spojili. Začínala se vytvářet protikomunistická fronta.

Potom odjeli Vladimír Krajina a Ota Hora do ústředí národně socialistické strany na náměstí Republiky. Čekala tam na ně skupina důstojníků SNB vedená majorem Janem Odvárkou, bývalým personálním šéfem pražské policie, a právníkem Miličem Solským, který byl členem zpravodajské kanceláře strany.

Bratři, víte, co se děje? Zemský velitel podplukovník Jan Dybal vydal příkaz, kterým zbavuje funkcí posledních osm oblastních velitelů v Praze, kteří nejsou komunisty!

Jaký to má význam? Co to pro SNB znamená? – zeptal se Hora.

Na všech místech pražských velitelů zůstanou jenom komunisté. Mohou udělat puč v kterékoliv hodině. Těchto osm důstojníků má klíče od skladišť pušek, samopalů, kulometů, nábojů... Komunisté budou mít všechnu ozbrojenou moc ve svých rukou!

Hora okamžitě telefonoval Dybalovi. Pobočník major Navrátil ho omluvil: Pan podplukovník není přítomen. Zavolejte ráno...

V pátek 13. února se Dybal odvolal na „nadřízená místa“. Ostatně v Praze probíhá reorganizace SNB.

Před polednem přišel za poslancem Horou opět jeden z důstojníků, jehož jméno se nepodařilo zjistit. Jak by se chovala pražská policie, kdyby komunisté začali puč? – chtěl vědět Hora.

Více než polovina policistů je v naší straně – odpověděl důstojník. – Určitě by proti ozbrojenému násilí bojovali... Ale zítra už by to nebylo možné. Nebudeme mít klíče od skladů se zbraněmi. Proti kulometům se nedá bojovat pistolemi.

Právě zasedala vláda. Hora se rozjel do jejího sídla ve Strakově akademii na Malé Straně. Požádal, aby mu vyvolali Drtinu. Ten pak přivedl na chodbu ještě Zenkla a další Národně socialistické ministry. Nakonec vyšel ven ještě Václav Majer. Hora pak všechny seznámil s onou šokující zprávou. Shodou okolností kabinet právě probíral situaci v SNB.

Když se ministři vrátili do zasedací síně, byl sociální demokrat Majer podle zápisu ze schůze kabinetu prvním ministrem, který na novou situaci upozornil. Řekl, že „...vzbuzuje velký rozruch v kruzích Národní bezpečnosti v Praze, jelikož má jít o šest nebo osm oblastních velitelství nebo obvodních velitelství Národní bezpečnosti v Praze. Ministr byl informován, že se chystá výměna v osobách velitelů těchto obvodů...“

Vzápětí doplnil Drtina: „Dověděl jsem se, že na ministerstvu vnitra byl včera vydán rozkaz zemského velitele SNB pplk. Dybala, podle něhož má dojít ke změně na osmi velitelstevských místech obvodních velitelů SNB v Praze. Také na některých velitelstevských mají být uskutečněny změny. Při tom se mají na místa dostat vesměs příslušníci KS, ale naproti tomu se odstraňují a odcházejí důstojníci SNB vyšších hodností a s delší služební dobou, kteří mají výbornou kvalifikaci, a opomíjejí se tímto způsobem ve prospěch mladších a méně kvalifikovaných kolegů jen proto, že jde o členy komunistické strany. Tato opatření byla zřejmě učiněna právě v předvečer dnešního jednání vlády a musí tedy vyvolat nejen rozruch a nedůvěru v kruzích nekomunistických členů národní bezpečnosti, ale také nejhlubší nedůvěru členů vlády ostatních politických stran.“

Nakonec vláda přijala usnesení navržené Drtinou. Okamžitě zastavit přemísťování všech důstojníků SNB a prošetřit stížnosti na vnitro a justici! Nesouhlasili pochopitelně komunisté.

Patrně 15. února 1948 přiletěl do Prahy vybraný oddíl sovětské tajné policie. Další přijeli vlaky. Údajně jich byli asi čtyři stovky. Jak napsal historik Vladislav Moulis, „část těchto mužů zůstala v hlavním městě, část se rozjela na

důležitá místa v celé republice“. Tato mise naznačovala, že i Sověti počítali s blížícím se střetnutím.

Jestliže komunisté nesplní usnesení vlády, měli bychom podat demisi! – navrhl Ripka na večeři v Drtinově vile 16. února. Od podzimu 1947 se každé pondělí scházelo užší vedení národních socialistů: Zenkl, Stránský, Krajina, Ripka, Drtina a politický jednatel Firt. Tyhle neformální schůzky zavedli, neboť měli podezření, že někteří funkcionáři donášejí na sekretariát ÚV KSČ. Především se obávali profesora Emanuela Šlechty, který se před válkou přátelil se Slánským, a doktorky Boženy Pátkové, sestry komunistického státního tajemníka v ministerstvu zahraničí Clementise.

Přesto dostal Gottwald ještě ten večer hlášení o záměrech účastníků schůzky od jednoho z agentů StB – Zenklovy služebné. Samozřejmě tuto zprávu předal dál do Moskvy. A národní socialisté oznámili svůj plán přes americkou ambasádu do Washingtonu.

Kabinet se sešel na pravidelné schůzi v úterý 17. února v 11 hodin. Nosek byl podle Gottwalda stále nemocen. Proto Zenkl požádal premiéra, aby tedy sám podal vládě zprávu, jak bylo splněno její páteční usnesení.

Gottwald odmítl: Příště, až přijde Nosek... S tím však ministři čtyř nekomunistických stran nesouhlasili. Generál Svoboda se neprojevil a Masaryk byl nemocen.

Premiér proto schůzi odročil na odpoledne a odjel na Hrad za prezidentem. Stěžoval si, že ve vládě vznikl protikomunistický blok, jehož členové chtějí vypudit komunistické ministry, dokonce i jeden pracovník prezidentské kanceláře je do toho zasvěcen. Beneš Gottwalda ujistil, že o ničem neví a že by úřednický kabinet odmítl jmenovat. Ovšem pokud se týká sporu ohledně ministra vnitra, má přece vláda právo zasahovat do kompetence všech svých členů.

Jakmile Gottwald odešel, vzkázal Beneš Zenklovi, o čem spolu hovořili. Národní socialisté, lidovci a slovenští demokraté zatím debatovali o situaci. Viděli jediné východisko: demisi!

Ten den začali vybraní příslušníci SNB hlídat pražský rozhlas.

MOBILIZACE BEZPEČNOSTI A KOMUNISTŮ

Ve středu 18. února dopoledne hovořili Zenkl a Ripka s prezidentem. Beneš je žádal: Buďte opatrní! Podle mého názoru si není Gottwald jistý. Proto nyní všechno záleží na vaší rozhodnosti. Boj bude tvrdý a komunisté nemají žádné skrupule.

Nicméně prezident oba politiky ujistil, že by nejmenoval kabinet, z něhož by byly dvě anebo tři politické strany vyloučeny. Nakonec dodal: Co se mne týká, já neustoupím, se mnou můžete počítat.

Avšak podle vzpomínek kancléře Smutného si politici nerozuměli. S demisí Gottwaldovy vlády prý prezident nepočítal. „Kdyby býval Beneš pochopil pravý účel otázek předsedy národně socialistické strany, byl by ministry na místě upozornil, že ani demise jen dvanácti ministrů, ani porušení koaličního principu nemusí být rozhodující a nemusí vyvolat Gottwaldovu rezignaci, nebude-li Gottwald souhlasit,“ napsal Smutný pět let nato v exilu. „Je jisté, že v normálních poměrech by žádný ministerský předseda nepovažoval za slušné a možné, aby setrval v úřadě za situace, jaká se vyvinula po demisi dvanácti ministrů 20. února. Ale poměry už dávno normální nebyly.“

Zenkla a Ripku rozhovor s prezidentem falešně ukolébal. Potom jednali o demisi s lidovci a se slovenskými demokraty.

Jestli se nepřipojí sociální demokraté, bojím se, jak to dopadne – varoval lidovec Jan Šrámek. Drtina se sešel s jejich představiteli Laušmanem a Tymešem, ale o chystaném odstoupení se jim nezmínil. Důvody jeho mlčení zůstávají nejasné.

„Ze sociálních demokratů byli Blažej Vilím a Václav Majer informováni o naší demisi den před jejím podáním, a to mou osobní návštěvou,“ tvrdil později Krajina ve svých memoárech. „Majer dokonce dvakrát, a to v budově předsednictva vlády. Přesto mně řekl, že demisi nepodá, ač jsem mu to osobně doporučil, aby prý nedal komunistům záminku, že zůstali v Národní frontě osamoceni. Nám Národní fronty v té době už líto nebylo. Majer ode mne už tehdy věděl, že prezident Beneš slíbil Zenklovi a také mně, že nepřijme demisi ministrů, jestliže ji současně podají všichni ministři aspoň dvou politických stran. To asi Majera utvrdilo, že jeho demise není nutná.“

Komunisté se snažili získat sociální demokraty. Ve čtvrtek 19. února ráno se sešli Gottwald, Nosek a Slánský s jejich předsedou Bohumilem Laušmanem, místopředsedou vlády Františkem Tymešem a generálním tajemníkem Blažejem Vilímem.

Vytváříte blok s dalšími stranami proti nám, jak se to ukázalo při jednání o platech státních zaměstnanců a o Bezpečnosti – vyčítali jim komunisté. – My neustoupíme a jsme odhodláni jít do krajních důsledků.

Ovšem mohli bychom vytvořit společnou vládu, v níž byste měli šest křesel – sváděli komunisté sociální demokraty. Samozřejmě za předpokladu, že nebudete chtít zvrátit výměnu důstojníků SNB, podpoříte sjezd rolnických komisí a sjezd závodních rad.

Sociální demokraté odmítli. Doporučovali komunistům, aby nehnali situaci na ostří nože a s partnery v Národní frontě se o všem domluvili. Vždyť i šedesát sociálních demokratů, donedávna vysokých důstojníků Bezpečnosti, bylo neoprávněně propuštěno...

Gottwald domluvu odmítl a hrozil: Jestli se s námi včas nedohodnete, budete i s ostatními rozdraceni!

Laušman a jeho kolegové odjeli okamžitě na Hrad, aby o rozmluvě informovali prezidenta. Beneš s jejich postojem souhlasil.

Odpoledne se sešli Gottwald a Zenkl. „Gottwald zůstal neoblomný, trval na svém a neprojevil ani nepatrný náznak ke kompromisu,“ napsal Karel Kaplan, „a Zenkl se utvrdil v přesvědčení o správnosti demise a o jejím podání příští den.“

Večer se v Gottwaldově bytě sešlo předsednictvo komunistické strany.

Konec všech jednání! Zmobilizujeme masy a vytvoříme novou vládu! – bouřili Kopecký, Ďuriš a Zápotocký.

Ne, ne, náš čas ještě nepřišel, až při volbách! – oponovali Gottwald a Slánský. – Ovšem kdyby měla být ustavena úřednická vláda, vyvoláme demonstrace. Spíš bychom měli vytvořit levicový kabinet se sociálními demokraty.

Národně socialističtí ministři se ve stejné době sešli u Steinhardta. Americký velvyslanec jim řekl: Neztratili jsme ještě všechny naděje, že Československo změní své rozhodnutí a účastní se Marshallova plánu.

V pátek 20. února v 10 hodin měla mít vláda pravidelnou schůzi. Avšak Zenkl, Hála a Kočvara se před tím písemně dotázali premiéra, jestli Nosek splnil usnesení z minulého pátku. Gottwald odpověděl vyhýbavě: Bude o tom dnes mluvit ministr vnitra.

Pokyn k čistce mezi nekomunistickými důstojníky na pražských velitelstvích dal Josef Pavel. Ministr Nosek a zemský velitel SNB Dybal ji jenom zahalili do reorganizace SNB v hlavním městě. Ve sborníku Únor a československé ozbrojené síly to objasnil Vlastimil Kroupa: Do konce roku 1947 existovalo v Praze 46 velitelství SNB, ale národních výborů jako správních orgánů bylo jen 15. Proto měl výnos z 19. listopadu 1947 počet velitelství snížit, takže část velících důstojníků se stala přebytečná. Do 9. února se jich podařilo zařadit sedm, ze zbývajících třináct přešlo do 20. února na jiné funkce a šest důstojníků, kteří pro službu nevyhovovali, bylo převedeno do Fondu národní obnovy.

V tomto smyslu chtěl Nosek 20. února informovat vládu: „Z celkového počtu 50 přebytečných důstojníků jich při vydání napadeného rozkazu zůstalo zemskému veliteli 13 nezařazených. Přitom bylo zjištěno, že šest z nich se buď svým

chováním za okupace provinilo proti státu a občanské cti, nebo kázeňskými poklesky v době porevoluční se zkompromitovalo natolik, že jejich další ponechání ve službě by ohrožovalo morálku Sboru.“

Byli to majoři Ferdinand Poledník a Stanislav Zhrabal, štábní kapitáni Bohumil Mlynář a Antonín Benhoda, nadporučíci František Cimbálník a Václav Kouba.

Poledníkovu provinění spočívalo v tom, že měl dítě s Němkou. Kouba údajně zneužil služební moci a porušil subordinaci. Oba prý byli členy KSČ. Ostatní sice prošli očištným řízením, přesto však kvůli své činnosti za okupace měli odejít. Přidělili je jako úředníky k Fondu národní obnovy.

Avšak nejméně v jednom případě ministr lhal. V roce 1993 se v evidenci ministerstva vnitra podařilo zjistit, že nadporučík Cimbálník se účastnil protinacistického odboje v organizaci ÚVOD. Osobní spisy ostatních se už nenašly.

Dalších sedm důstojníků si zemské velitelství SNB „ponechalo v záloze, aby jejich zařazení na základě služebních poznatků se stalo ve vhodnou dobu tak, aby byly co nejlépe využity jejich odborné kvality“ – jak zní text Noskova licoměrného projevu. Jednalo se o štábní kapitány Paličku a Zahradníka, kapitána Čurnu, nadporučíka Svobodu, poručíky Luhana a Bečku a sedmého nejmenovaného. Podle ministra už byli přiděleni do různých funkcí.

Nosek si nechal udělat právnícký rozbor pravomocí kabinetu v této otázce. Jeden expert uváděl, že usnesení bylo jen formálně nesprávné – podle ústavy měla vláda projednávanou otázku prohlásit za věc politické povahy, a pak o ní mohla právoplatně rozhodnout. Zajímavá je poznámka v závorce: „Této argumentace lze však použít k zvrácení usnesení z 13. února, ale je sama o sobě velmi nebezpečná, poněvadž by mohla zavést praxi pro nás nevýhodnou.“

Členové kabinetu z Národně socialistické, lidové a demokratické strany se proto rozhodli, že podají demisi. Komunistický ministr vnitra nesplnil usnesení vlády! Po poledni Zenkl telefonoval Benešovi, že ministři jeho strany posílají své rozhodnutí o demisi písemně po Krajínovi. Existují různé interpretace tohoto

rozhovoru. Smutný potvrzuje, že z něj nevyplývalo nic, co by nasvědčovalo tomu, že se o tomto aktu dopředu domluvili. Naopak tento krok prý prezidenta zaskočil, protože blížící se krizi nic nesignalizovalo. Dokonce údajně varoval: Jen dejte pozor, abyste neuklouzli!

Generální tajemník národních socialistů Vladimír Krajina odevzdal listinu kancléři Smutnému, ale protože u prezidenta byli právě Gottwald, Nosek, Svoboda a velitelé tajných služeb obou rezortů, nechal ji v kanceláři. Rovněž generální tajemník slovenských demokratů Fedor Hodža nechal abdikaci svých ministrů Smutnému.

Prezident prohlásil, že jeho úkolem je dávat strany dohromady, a právě o to se on chce pokusit. „Způsob a konkrétní kroky si teprve rozmýšlel, věděl, že do značné míry závisí na vývoji politické situace v příštích několika dnech,“ psal Kaplan v knize Pět kapitol o únoru. „Nad demisí neprojevil nadšení a podle Gottwalda byla jeho první reakcí slova »já jim to vrátím«; poté hovořil o nové vládě v čele s Gottwaldem a zauvažoval o rychlém vypsání voleb... Proti prezidentovu »já jim to vrátím« postavil Gottwald – demisi přijmout. Proti Benešově úvaze o nové vládě navrhl doplnění existující vlády. Na prezidentovu myšlenku o vypsání voleb reagoval argumentem, že vláda nesplnila svůj program...“

Jménem lidovců se dostavil na Hrad ministr pošt konsistorní rada František Hála. Beneš s ním hovořil a údajně mu řekl: Děkuji vám, pánové, za vaši demisi. Prokázali jste tím službu státu.

Smutný vysvětluje jednání prezidenta takto: „Nechtěl, aby se vláda rozcházela, nýbrž chtěl, aby setrvala v dosavadním složení. Proto neměl v úmyslu přijímat demisi ministrů, nýbrž chtěl naléhat na urychlení voleb.“

Odešlo dvanáct ministrů, ale čtrnáct zůstalo, takže kabinet byl podle ústavy usnášeníschopný. Kdyby demisi podal aspoň další jeden ministr, vláda by přestala existovat. Ovšem za této situace měli komunisté výhodu. Gottwald to

okamžitě pochopil. Později prozradil: Modlil jsem se, aby je ta hloupost s demisí neopustila.

Sociální demokracie se odmítla připojit – hrála si na neutrála. Jana Masaryka, který ležel ve svém bytě v Černínském paláci s chřipkou, vyzval telefonicky k abdikaci Hubert Ripka. Dál už s ním z odstupujících ministrů nikdo nejednal. Ovšem rozpolcené sociální demokraty se k tomu snažili přimět neustále.

Politici demokratických stran předpokládali, že demisí vyvolají pád celé vlády. A potom počítali se dvěma možnostmi: Buď si při sestavování nového kabinetu vynutí na komunistech zásadní ústupky, anebo prezident rozpustí parlament a vypíše předčasné volby, v nichž komunisty přesvědčivě porazí. Jenže takové scénáře mohou platit jenom v klasických demokraciích, jaké existovaly na Západě, nikoli v takzvané lidové demokracii, kde se komunisté mohli uchýlit k mimoparlamentnímu nátlaku. To si nikdo z autorů tohoto scénáře nepřipouštěl.

Nový směr uvažování načerpala špička KSČ z rozhovoru s náměstkem sovětského ministra zahraničí Valerianem Zorinem, který se znenadání objevil na ruzyňském letišti ve čtvrtek 19. února odpoledne. Prý přijel kontrolovat dodávky obilí ze SSSR. Kdyby nebylo redaktora ČTK, který tam čekal na návrat amerického velvyslance Laurence Steinhardta ze zdravotní dovolené, veřejnost by se o jeho přítomnosti vůbec nedověděla.

Zorin odjel hned ke Gottwaldovi. Moskva je zneklidněna situací. Můžete požádat o vyslání našich vojsk, která jsou připravena v Maďarsku, podle smlouvy z roku 1943 – tlumočil mu vzkaz od Stalina.

„Pro otevřený mocenský konflikt se Gottwald po několikadenním váhání a vyčkávání definitivně rozhodl až po příjezdu Zorina a rozhovoru s ním,“ zdůraznil Kaplan. Vyslání vojsk odmítl: Situaci máme v rukou! Ovšem dalo mu hodně práce, než to Zorinovi objasnil. Kreml jako obvykle málo rozuměl tomu, co se v Československu děje.

Ten páteční večer dostal sekretariát Národně socialistické strany zprávu, že podél hranic s Maďarskem a Podkarpatskou Ukrajinou se soustřeďují sovětská

vojska. Zpravodajská služba armády se dověděla, že zvýšenou pohotovost mají rovněž sovětské divize ve východním Německu. Tahle informace zřejmě putovala také na Hrad. Později vyšlo najevo, že k zásahu se chystala i část Rudé armády rozmístěná na území Rakouska.

V 17 hodin vyhlásil ministr Nosek heslo „Alfa Praha“. To byl signál pro část útvarů SNB 9600, především pro dobře vyzbrojené a motorizované pohraničníky, a pro některé oddíly pluku Slovensko, aby se přisunuly ke Praze. Příslušníci SNB začali střežit nejdůležitější budovy a hlídat „reakční“ politiky. Za všemi ministry a poslanci jezdila auta StB.

Státní bezpečnost byla ve složité situaci. Celkem měla něco málo přes dva tisíce lidí. A v Praze tři stovky příslušníků, z toho jenom asi třetina patřila ke komunistům.

„V průběhu celé vládní krize udržoval ministr národní obrany neustále kontakt s předsedou vlády a s ministrem vnitra,“ napsali komunističtí historici Lipták a Špičák. „Uvnitř armády pak byla provedena bezpečnostní opatření odpovídající vývoji situace a postupně byla připravována pohotovost armády. Ta byla vyhlášena po odhalení některých příprav reakce k násilnickým činům.“

Podle některých informací připravili komunističtí velitelé k nástupu celé útvary. Novinář Rudolf Ströbinger například uvádí tankové brigády v Žatci a v Brně.

Zástupce velitele 3. vojenské oblasti v Brně generál Karel Kutlvašr několikrát přiletěl do Prahy a žádal, aby ho přijal Beneš. Prezident na něj neměl čas, není však vyloučeno, že s ním hovořil aspoň po telefonu anebo přes prostředníka.

„Mluvil o nějakých zbraních, které se ilegálně převážejí z místa na místo a snad i do komunistických sekretariátů a do továren,“ vzpomínala později na manžela paní Jelizaveta Kutlvašrová. Z této generálovy aktivity také někteří odvozují, že chtěl hlavě státu nabídnout vojenskou pomoc – ale to není odnikud potvrzeno.

Ostatně použití armády se obávali jak Beneš, tak Gottwald. Oba si uvědomovali, že by to znamenalo občanskou válku – a nedalo se předpovídat, jak by na ni reagovaly Moskva a Washington, které měly v sousedním Německu početné

divize. Vždyť tenhle doutnák mohl zapálit sovětsko-americké střetnutí. Ovšem ve skutečnosti se nikdo k žádné válce nechystal.

Pozdě večer schválilo předsednictvo ÚV KSČ návrh Gottwalda: Dohoda není možná, musíme převzít moc! A hned vyhlásilo pohotovost pro své straníky, začalo organizovat „masy“ a uložilo ustavovat akční výbory NF bez „reakcionářů“.

Jenže demokratičtí politici si možnost, že by komunisté zahájili útok, neuvědomovali. Místo aby svým členům vysvětlovali, jak mají reagovat, tak je uklidňovali. Pořád spoléhali na mechanismy klasické demokracie a především na Beneše.

Předseda Ústavodárného národního shromáždění národní socialista Jožka David se pokusil svolat předčasně parlament. Ten se měl podle původního plánu sejít až příští úterý 24. února. Ale v šestičlenném předsednictvu sněmovny tento návrh neprošel. Dokonce rozhodlo, že poslanci se sejdou až po skončení vládní krize. Proti schůzi pléna se samozřejmě vyslovili dva komunisté a rovněž jejich agenti – lidovec Alois Petr a slovenský demokrat Ján Ševčík.

Kupodivu vedení demokratických stran zapomněla, že rozhodnutí předsednictva ÚNS může zrušit sto podpisů poslanců, jakmile by o schůzi požádali. A stovku poslanců měla k dispozici.

Nejdůležitější ústavní pojistka byla tedy vyřazena z rozhodování stejně jako v září 1938 a v březnu 1939.

Zrádci v demokratických stranách informovali komunisty o všech jednáních. To například dosvědčuje kopie jedné zprávy ze soboty 21. února, uložené v Gottwaldově fondu Státního ústředního archivu: „Včera byly dávány okresním sekretariátům nár. soc. tyto informace: Zenkl jednal s prezidentem, který prohlásil, že demisi nepřijme, že nepřipustí vytvoření jednostranné vlády. V krajním případě má být utvořena prozatímní vláda ze všech stran NF za předsednictví Jana Masaryka. – Dnes od 2 hod. odp. jsou na okresních sekretariátech pohotovostní srazy funkcionářů, na kterých budou dávány další

pokyny. – Mirek Bičíš, jehož otec ing. Bičíš má styky s Krajinou, prohlásil, že štkpt. Bláha předal pohotovostní plán pražské posádky okamžitě po jejím vypracování Krajinovi...“

Komunisté také zahájili rozsáhlou „kampaň pracujících“ na podporu svého požadavku. Stovky dopisů a telegramů, sepsaných podle vzoru dodaného z ústředního sekretariátu a opatřených razítky všech možných organizací, směřovaly do prezidentské kanceláře: Přijměte demisi! Přicházela i korespondence s opačnou prosbou, ale v mnohem menším počtu.

PRYČ S „REAKCIONÁŘI“!

V sobotu 21. února dopoledne se sešla na Staroměstském náměstí velká manifestace. Chceme ustavit novou vládu „bez reakčních ministrů“! – oznámil Gottwald. A vyzval ke zřizování akčních výborů Národní fronty. Mluvil ostře a nesmlouvavě.

Deputace manifestantů, kteří se označili za odboráře, přišla na Hrad, vedl ji komunist Bedřich Kozelka. Pětičlennou skupinu nakonec prezident přijal. Její členové tlačili Beneše, aby přijal demisi. Kozelka dokonce řekl: Jestliže je něco přáním většiny lidu, tak se musíte podrobit i vy jako prezident! Na toto hrubé vměšování do pravomocí hlavy státu Beneš odpověděl stejně tvrdě: Tak daleko ještě nejsme, aby ulice rozhodovala o tom, jestli já jako prezident mám, nebo nemám přijmout demisi.

Beneš poslal svého důvěrníka Jana Jínu k Drtinovi, který si později poselství z Hradu zaznamenal: „Byl vaší demisí překvapen a vzkazuje ti, že ho udivuje, že nepodnikáte žádné akce proti komunistickému táboru na Staroměstském náměstí. Myslí si, že by se mělo něco dělat. Je dost sklíčen, mluvil s Gottwaldem a nemá dobrý dojem. Čekal, že vystoupíte též jako komunisté s nějakou manifestací.“ Totéž opakoval Jína Ripkovi.

Ovšem to bylo v protikladu k taktice stran, které se rozhodly nepodnikat žádné veřejné akce, nabádat své stoupence ke klidu a krizi řešit ústavními prostředky. Teprve kdyby tohle všechno selhalo, začneme organizovat veřejné protesty – odpověděl Drtina.

Předseda sociálních demokratů Laušman pozval už před deseti dny k obědu nejen svého souseda Drtinu, ale i ministra národní obrany Svobodu a náčelníka Hlavního štábu Bočka. Teď mají nekomunisté příležitost, aby sondovali u obou generálů jejich názor na politickou situaci. Drtinu rozmluva nepotěšila, zvláště Svoboda se mu svou údajnou nadstranickostí armády nelíbil. I Laušman vzbuzoval pochybnosti – před polednem byl na Hradě a teď řekl, že demise byla politickou chybou.

Mezitím si Gustáv Husák počínal na Slovensku velmi svérázně. Pověřencům za Demokratickou stranu oznámil, že jsou odvoláni. Odůvodnil to tím, že jejich ministři v Praze podali demisi. A když chtěli úřadovat dál, poslal na ně estebáky, aby je vyvedli.

V neděli zasedal sjezd závodních rad. Ten drtivou většinou hlasů podpořil požadavky komunistů. A samozřejmě i ustavující sjezd Svazu československo-sovětského přátelství se nesl v tomto duchu.

Postup KSČ veřejně podpořil Kreml. Vyplynulo to z úvodníku moskevské Pravdy 22. února: SSSR nepřipustí žádné „imperialistické vměšování“ do záležitostí Československa!

Odpoledne zřídil sekretariát ÚV KSČ hlavní štáb dělnických milicí. Jejich velitelem se stal vedoucí branného a bezpečnostního oddělení ÚV KSČ Josef Pavel, jeho zástupcem Josef Smrkovský, politickým komisařem lékař František Kriegel. Milice měly zpočátku 15-18 tisíc mužů, z toho šest a půl tisíce v Praze. Dodávku prvních zbraní pro ně zařídil krajský tajemník KSČ v Brně Oto Šling v tamní Zbrojovce. Sedm kamionů přivezlo do Prahy 10 tisíc pušek a dva tisíce samopalů.

I když první zásilka dorazila do hlavního města v úterý, milicionáři je dostali až druhý den ve středu 25. února. Gottwald zpočátku s jejich vyzbrojením nesouhlasil.

Slánský a Pavel ho museli dlouho přesvědčovat. Nakonec předseda KSČ rozhodl: Každý dostane jenom deset patron – a do kapsy! Střílet mohou jediné na oplátku, až velitel milice Pavel osobně přijde na místo, posoudí situaci a na jeho rozkaz! Ovšem už 23. února byly milice v Praze připraveny k akci. Nosek nařídil, aby je vyzbrojily některé útvary SNB.

„Za centrálního řízení zpravodajské činnosti z hlavního štábu (milice) a zpravodajské činnosti na krajském štábu KSČ měl ÚV spolehlivý přehled téměř o každé akci branných komisí reakčních politických stran,“ řekl generál Miloslav Duda, tehdy náčelník štábu milicí, po dvaceti letech. „Na hlavní štáb při ÚV KSČ byli napojeni vybraní komunisté z armády a jednotlivé spojky podávaly zprávy o situaci v jednotkách pražské posádky, neboť zatčení důstojníků armády znamenalo nebezpečí, že některé vojenské jednotky mohou být reakčními veliteli zneužity. Odhalení těchto skutečností bylo podkladem k rozhodnutí přemístit útvary pluku Slovensko, dosud tajně dislokované východně od Prahy, přímo do Prahy a umístit je, stejně jako povolané útvary SNB ze státní hranice, v kasárnách v Ruzyni, ve Vršovicích a na hlavním velitelství SNB v Bubenči. Tímto již demonstračním přesunem sil do Prahy byla realizována první část operačního plánu hlavního štábu při ÚV KSČ.“

Pohotovostnímu pluku SNB dával rozkazy přímo generální tajemník ÚV KSČ Slánský. Ten také nařídil dvěma nejmenovaným policejním důstojníkům, aby připravili plán na zajištění a případnou likvidaci všech představitelů nekomunistických stran. Avšak oba dva prý tento stranický příkaz odmítli.

V neděli potkal informátor zpravodajské služby, který měl krycí označení V-101, náměstka Zorina.

Jak to, že Beneš nechce přijmout demisi? – divil se sovětský diplomat. – To není možné! Vždyť přece ví, že si to Moskva přeje!

K Benešovi dorazila zpráva o tomto nehorázném výroku buď ještě na zámku v Lánech, anebo ihned po návratu v ten podvečer na Hrad. Prezident okamžitě jednal se svými poradci a mezitím přijal Laušmana. Rozhodl se demisi přijmout. Kaplan si vysvětluje změnu jeho postoje takto: „Motivem tedy mohla být obava z rozkolu společnosti v důsledku ohlášeného stupňování komunistické aktivity. Druhým možným motivem náhlého prezidentova rozhodnutí byla i politická kalkulace: splněním jednoho z požadavků otupit nápor komunistů anebo alespoň jeho stupňování, a vytvořit tak podmínky pro udržení koalice Národní fronty a pro dohodu vedení všech zúčastněných stran o pouhé výměně osob v ministerských křeslech, tedy nikoliv o doplnění vlády...“

Osvědčený Jína to měl opět sdělit Drtinovi. Ten proto svolal do svého bytu na devátou hodinu večer vedoucí politiky své strany a lidovce. Všichni byli tímto sdělením otřeseni a sepsali písemný protest. A slibovali: My teď zmobilizujeme sokoly a pražské vysokoškoláky, uspořádáme manifestace proti komunistům... Chtěli tedy udělat to, co měli udělat už dávno.

Pondělí 23. února bylo podle historika Kaplana „nejdůležitějším dnem únorové krize“.

Ministr Nosek označil všechny pasy za neplatné. Bez zvláštního souhlasu – nově zavedené výjezdní doložky – nesmí nikdo opustit republiku. Také malý pohraniční styk s Rakouskem a se západním Německem zrušil.

V noci na pondělí se prezident dověděl, že komunistická Bezpečnost zatýká nepohodlné lidi, obsazuje ministerstva a vyhazuje z nich některé úředníky. Ministr Drtina upozornil, že Bezpečnost zatkla jeho sekčního šéfa Zdeňka Marjanka, který měl na starosti případ atentátu na tři členy vlády.

Beneš si předvolal Gottwalda a Noska. Žádal je o vysvětlení. Oba komunisté se vymlouvali – prý se snaží předejít chaosu. Avšak prezident to označil za násilí.

Nosek dokonce tvrdil: Národní socialisté připravovali protistátní puč. A pak vyhrožoval: Musíme provést různé domovní prohlídky, zřejmě zatkneme některé funkcionáře...

Jenže komunistický ministr nepřiznal, že mají delší dobu připravený seznam A se sedmnácti jmény lidí, které chtějí dostat co nejdříve za mříže, a seznam B, v němž jsou všichni okresní funkcionáři demokratických stran.

Komunistická protiakce se rozjížděla podle osvědčeného scénáře uměle vykonstruovaných obvinění.

Předseda vlády prezidentovi řekl, že druhý den předloží návrh na jmenování nových ministrů, ale s vedením jejich stran o tom nebude jednat. Takový postup Beneš odmítl – už nechtěl přijmout demisi, ale vrátil se ke své dřívější představě o dohodě všech stran Národní fronty. Také musí promluvit s ministry, kteří abdikovali.

Prezident tedy udělal jeden vstřícný krok – připustil výměny ministrů, ale po dohodě s jejich stranami. Komunisté zůstali neoblomní. Benešova zmínka, že i on by mohl odejít na protest z funkce, na ně nezapůsobila.

V pondělí odpoledne zasedalo vedení Národně socialistické strany. Poslanec Alois Neumann na přímé dotazy připustil, že by šel jako ministr do nové Gottwaldovy vlády, i kdyby ho tam strana nevyslala. To byla studená sprcha. Stejně jako zjištění, že někteří jiní poslanci už vstoupili do Ústředního akčního výboru. Ovšem představenstvo schválilo usnesení, že do Gottwaldovy vlády nikoho nevysílá. A dále, že „člen strany, který by jednal proti těmto usnesením a přijal jakékoliv pověření na návrh KSČ a jejího předsedy, je automaticky ze strany vyloučen“. Mezitím Neumannovi telefonoval od premiéra Emanuel Šlechta: Máš hned přijet za Gottwaldem!

Během porady národních socialistů spontánně manifestovalo před budovou ústředí na náměstí Republiky několik tisíc lidí. Drtina zavolal přítele Jana Jínu, prezidentova politického poradce, aby si aspoň z telefonního sluchátka vyposlechl hlas lidu.

V té době odjíždělo z centrály StB komando určené k prohlídce sekretariátu Národně socialistické strany. Potřebují najít jakékoliv kompromitující materiály, aby dodatečně dokázali, že se tam připravoval ozbrojený puč.

Estebáci prohlédli celou budovu. Dokonce vnikli do pracoven Drtiny a Krajiny, chráněných poslaneckou imunitou. Prý dostali zprávu, že jsou tam někde ukryty zbraně, vysílačky a kompromitující dokumenty. Samozřejmě je museli „najít“ – ty, co tam sami donesli. Druhý den o tom referovaly komunistické listy na prvních stránkách.

Současně zahájilo ministerstvo vnitra policejní teror. Nařídilo prohlídky mnoha okresních a krajských sekretariátů stran, jejichž ministři podali demisi, nechalo zatknout řadu politicky činných lidí, zakazovalo či omezovalo činnost těchto stran, nařizovalo zabavovat jejich časopisy... Tím vším pokračovali komunisté v protiústavních činech.

Rovněž vedení lidové a slovenské Demokratické strany dospěla k závěru, že vývoj musí pokračovat demokratickou cestou a v rámci Národní fronty.

Zato rozpolčení sociální demokraté stále kličkovali. Levice vedená Zdeňkem Fierlingerem požadovala společný postup s komunisty, Václav Majer v čele pravice odchod ministrů z vlády. Ústřední výbor této strany jasně nepodpořil ani jeden směr. Ve skutečnosti se sblížil s komunisty.

Odpoledne 23. února se zastavil u prezidenta jeho bratr Vojta Beneš. „Prezident posuzoval situaci jako velmi zlou a sdělil bratrovi, že bude nucen abdikovat,“ napsal kancléř Smutný. Vojta Beneš o tom okamžitě informoval vedení sociální demokracie, jejímž byl členem.

Ve čtyři hodiny přijal Beneš Národně socialistické ministry. Ubezpečil je, že nepodepíše vládu, v níž by nebyli zástupci vyslaní vedením jejich strany.

„Řekl jsem Gottwaldovi naplno a jasně: to, co děláte, to je převrat, to je puč, ale já vás nenechám vrhnout to na mě,“ líčil později Ripka Benešova slova. „Byl víc unaven než minule, když jsme tam byli se Zenklem... Řekl jsem mu rovnou: Co vy chcete, to je druhý Mnichov. Gottwald shledal toto srovnání nevhodným... Ale přes tuto únavu nebyl ani deprimován, ani váhající...“

Beneš prý komunistickému vůdci sdělil, že když nemůže jednat s představiteli ostatních stran, udělá to on sám. Gottwald však odmítl mluvit se Zenklem a s ostatními „zrádci“.

Zenkla, Stránského, Ripku a Drtinu prezident upozornil: Znáte komunisty. Víte, že nebudou váhat sáhnout k jakékoliv akci, aby uskutečnili své plány. Bude to nesmírně těžký zápas. Musíme očekávat všechno.

Jsme si toho vědomi – ujistil ho Hubert Ripka. – Až budete rozhodovat, nedejte se ovlivnit ohledy na naši bezpečnost!

Petr Zenkl dodal: Pro záchranu demokracie jsme ochotni riskovat všechno.

Padla zmínka o zákroku Rudé armády. Nikdo však vážně nepočítal s tím, že se by Moskva pokusila o vojenskou intervenci.

Hlava státu slíbila, že nátlaku komunistů neustoupí. A v nejbližších dnech vystoupí v rozhlasu, kde vysvětlí své stanovisko.

Avšak Stránský se obával o Benešovo zdraví: „Přesto, že prezident nás přivítal nezvykle jaře a skoro vesele, můj dojem z jeho zdravotního stavu nebyl dobrý, námaha v řeči byla zřejmá...“

Po této čtveřici přijal prezident ještě lidovce Šrámka a Hálu. Okolo desáté hodiny za ním ještě přišla delegace vysokoškoláků vedená Národně socialistickým poslancem Josefem Lesákem: Stojíme za vámi, pane prezidente! Byl to slib většiny posluchačů pražských vysokých škol, kteří připochovali k Hradu – ve skutečnosti jediná demonstrace, která v těch dnech proběhla na podporu Beneše a ústavního pořádku.

V podvečer v pondělí 23. února začal Gottwald jednat o doplnění vlády. Už v neděli vyslal tajemníka poslaneckého klubu KSČ Bedřicha Rattíngera do Českých Budějovic za Národně socialistickým poslancem Aloisem Neumannem, aby přijel hned do Prahy. Teď s ním a s Emanuelem Šlechtou domlouval jejich účast v „obrozené“ vládě. Nakonec hovořil s Josefem Plojharem a Aloisem Petrem od lidovců.

„Gottwald nám nejprve vysvětlil situaci a rozhodnutí KSČ znemožnit reakční puč,“ vzpomínal Plojhar. „Řekl nám zároveň, že i nadále počítají s NF i ve vládě, ale že nepřicházejí v úvahu ministři, kteří abdikovali. NF může být obrozena toliko z poctivých lidí, kteří se postavili po bok pracujícího lidu. Nakonec nám Gottwald řekl, že se o tom radil a v budoucí vládě bychom měli být i my dva. Oznámil nám, že má k dispozici sedm rezortů a nabídl nám, který z nich si chceme vybrat. Petr si vybral dopravu a já jsem požádal, abych mohl vést rezort zdravotnictví.“

Večer podpořila komunisty nejvyšší generalita. Ministr Ludvík Svoboda, náčelník Hlavního štábu Bohumil Boček a velitel 1. oblasti Karel Klapálek se účastnili oslavy výročí vzniku Rudé armády v Obecním domě. Nikdo netušil, že všechny tři generály vyzvedl a až na slavnost doprovodil šéf vojenské kontrašpionáže militantní komunista Bedřich Reicin.

Zfanatizovaní dělníci zastavili vydávání Národně socialistického Svobodného slova a lidovecké Lidové demokracie v Praze, v Bratislavě deníku Demokratické strany Čas, rovněž všechny krajské časopisy s nekomunistickým zaměřením.

Odbory svolaly ustavující schůzi Ústředního akčního výboru Národní fronty, který pod komunistickou taktovkou převzal nekontrolovanou moc. To byl také konec dosavadní koalice stran sdružených v Národní frontě.

Ve všech městech, vesnicích, úřadech a podnicích vznikaly akční výbory už dřív. Tam, kde lidé váhali, jako na ministerstvu spravedlnosti, přišli estebáci a sehnali hrstku zaměstnanců, která se za akční výbor Národní fronty prohlásila. A tyhle nikým nevolené orgány svévolně uzurpovaly moc od národních výborů, ředitelů a majitelů podniků, vedoucích úřadů.

Večer se začaly pražskými ulicemi procházet hlídky SNB, posílené přivolanými oddíly z pohraničí a ze Slovenska.

Zatýkání nekomunistických funkcionářů pokračovalo. Na Slovensku nechal předseda Sboru pověřenců Gustáv Husák na základě usnesení předsednictva ÚV KSČ uvěznit místopředsedu Demokratické strany Jána Ursínyho.

Bitva se tedy rozhodla v pondělí 23. února. „Reakční“ ministři nesměli do svých úřadů, „reakcionáři“ byli vyhazováni ze svých míst. Gottwald dával dohromady „obrozenou vládu“. Komunistům se už nikdo nemohl postavit na odpor. Prezident se jim nedokázal účinně vzepřít.

V úterý přijal Beneš představitele slovenských demokratů. I s nimi mluvil jednoznačně – bez jejich souhlasu žádnou novou vládu Gottwaldovi neschválí.

Komunisté pokračovali ve stupňování nátlakových akcí. V poledne uspořádali hodinovou generální stávkou, které se účastnilo takřka dva a půl milionu lidí. Dělníkům a úředníkům, kteří chtěli pracovat, vypnuli elektřinu anebo je zastrašili.

Předsednictvo ÚV KSČ uložilo ministru vnitra, aby zastavil dovoz „reakčního“, tedy nekomunistického tisku ze Západu.

Na Slovensku rozpustil předseda Sboru pověřenců Husák všechny okresní národní výbory, ve kterých byli komunisté v menšině, a nahradil je správními komisemi, jejichž členy jmenovaly okresní sekretariáty KSS. Tím prakticky anuloval výsledky voleb z května 1946.

PLÁČ A STRACH POLOVINY NÁRODA

Většinu národa komunistický převrat překvapil a vyvolal v něm strach z budoucnosti. Zprávy o životě v Sovětském svazu, které lidé znali už ze dvacátých a třicátých let, probudily obavy, aby také Československo nepostihly bolševický teror a bezpráví, zabavování majetku, vyhánění z domovů, zákaz církví... A k tomu se přidaly trpké osobní zkušenosti některých obyvatel z míst, které osvobodila Rudá armáda a kde potom její vojáci kradli, loupili a znásilňovali.

Lidé v celé zemi netrpělivě poslouchali zprávy z rozhlasu. Byly tendenční, prokomunistické, ale jiné stejně nedostávali. Noviny, na které si zvykli, často nepřicházely – komunističtí dělníci odmítali tisknout „reakční“ deníky. Na

poštách a v trafikách se tedy prodával jenom komunistický a sociálnědemokratický tisk.

Někteří lidé, zvláště starší, kteří bytostně lpěli na masarykovské demokracii, se zhroutili. I takřka osmdesátiletého pana Buršíka v Postřekově na Chodsku neblahé zvěsti z Prahy vzrušovaly. Vpodvečer 25. února, když z rozhlasu dozněla manifestace, na níž vítězně promlouval Gottwald, se obrátil Buršík k manželce rozechvělým hlasem: Než takhle žít, to je lepší umřít... A potom dodal: Nezapomeň Pepovi vyřídit, že je Chod! Opakuju ti – nezapomeň Pepovi říct, že je Chod!...

Potom si šel lehnout. Ještě poprosil o hrnek kávy, ale než mu ji paní přinesla, spal. Usnul navěky.

O pohřbu matka otcův vzkaz synovi – štábnímu kapitánu Josefu Buršíkovi, hrdinovi Sovětského svazu, ale antikomunistovi a zastánci demokracie – vyřídila.

Na horské chatě Jablůnka v Horní Malé Úpě v Krkonoších probíhal lyžařský kurz učitelů. Ve čtvrtek 26. února ráno všichni dospělí vyslechli v jídelně rozhlasové zprávy. A potom se přihnal desetiletý Jirka, který o ničem nevěděl.

„Všude bylo plno slunce, ale zarazilo mne jakési nezvyklé ticho, jenom rádio hlasitě hrálo,“ vzpomínal po mnoha letech Jiří Janata, význačný český chemik, který nakonec emigroval do Spojených států. „Sedl jsem si ke stolu k tatínkovi, byl tam už lyžařský instruktor se svou partnerkou. Najednou jsem si všiml, že paní má na tváři slzy. Když se jsem rozhlédl, viděl jsem, že všechny ženy a také někteří muži pláčou.“

I mé babičce tekly slzy, když proklínala antikristy, jak komunisty nazývala. Otec s matkou byli zasmušilí – věděli, že v Rusku všechno znárodnili, dokonce i takové malé obchody, jaký máme my.

Jako všude i u nás v Janovicích nad Úhlavou ustavili místní komunisté Akční výbor. Najmenovali do něho své největší sekerníky a pro formu ještě několik bázlivců z řad národních socialistů a lidovců. Tahle samovláda pak vtrhla na

Místní národní výbor a z jeho členů vyškrtala všechny, kteří v minulosti vystupovali proti KSČ. Rovněž v Pavlíkově továrně na uzeniny se ujali vlády nejhorlivější komunisté, často pracovníci s nevalnou pověstí. Ředitel měšťanské školy, dosud aktivní národní socialista, se při první příležitosti přihlásil do KSČ a začal nosit na klopě rudou hvězdu.

Ti nejprověřenější komunisté dostali z Klatov staré německé pušky a s červenou páskou na rukávu pak chodili hlídat železniční most vedoucí přes řeku Jelenku. Jako by se nová moc bála, že nekomunisté se okamžitě vzchopí k odporu a zahájí teroristické akce. I když tihle hlídači moc střílet neuměli, se zbraní na rameni získávali nezdravé sebevědomí.

Hospody, ve kterých muži po večerech a nedělích dosud hravě řešili nejdůležitější státnické problémy, se najednou vylidnily. Nikdo nechtěl mluvit veřejně o politice – každý se bál odplaty komunistů.

DLOUHÝ STÍN MNICHOVA

Když „obrozená vláda“ složila slib prezidentu republiky, odcházejí vedle sebe Gottwald a Masaryk.

Viš, Jene, my jsme si měsíce lámali hlavu, jak na ně vyžrát – vykládá premiér. – Nechali jsme pracovat ústavní experty, zvažovali jsme všechny možné alternativy, prostě lámali jsme si hlavu. A oni nám z ničeho nic přinesou svou hlavu na talíři...

Hovno na talíři! – odpovídá ministr zahraničí. – Svlíkli kalhoty, vystrčili prdel a vy jste prostě do ní kopli!

Gottwald zapomněl dodat, že bez surového nátlaku na Beneše by tu hlavu na talíři nedostal.

Ve společném prohlášení odsuzují 26. února americká, britská a francouzská vláda komunistický převrat v Československu. Metody převzetí moci označují za podezřelé a cizí vměšování za nesporné.

Ovšem to je všechno, co udělaly. Tím jenom demonstrují svou neochotu či neschopnost k důraznějšímu kroku.

První dny nedokážou domyslet důsledky puče ani západní státníci, ani obyčejní lidé. Ostatně zpočátku se osobně dotýká pouze několika tisíc politiků, vládních úředníků a aktivistů demokratických stran.

Britský velvyslanec Dixon hlásí 27. února do Londýna: „Nechci se dopustit zevšeobecnování, ale zdá se mi, že si stále ještě mnoho Čechů a Slováků neuvědomuje význam toho, co se stalo, a krátkozrace si uchovává víru, že nakonec všechno bude v pořádku.“

Jana Masaryka nacházejí mrtvého na dlažbě nádvoří Černínského paláce, kde bydlel, ráno 10. března 1948. Dodnes není jisté, jak a proč zemřel. Poslední verzi příčiny smrti zveřejnil Úřad pro vyšetřování zločinů komunismu v roce 1995. Podle ní tam poslal Slánský pět bývalých partyzánů vedených Josefem Vávrou-Staříkem, aby prohlédli jeho byt a našli důkazy svědčící proti němu. Ministr před nimi utekl na parapet, z něhož spadl dolů. A pak ještě existuje tvrzení, které rozšiřuje vysloužilá plukovnice sovětské tajné služby Jelizaveta Paršinová, podle níž vyhodili Masaryka z okna její kolegové. Prý proto, že s nimi nechtěl spolupracovat.

Krátce před smrtí navštívila oblíbeného ministra Národně socialistická poslankyně Milada Horáková. Měla dojem, že ho střeží velký počet estebáků. Masaryk byl skleslý a řekl jí podivnou větu: Já udělám!... Neměla představu, co tím myslí – odchod do exilu, anebo sebevraždu?

Ve středu 10. března předstupuje Gottwaldova „obrozená vláda“ před parlament. Ve sněmovně na ni čeká 241 poslanců. Devět je údajně na dovolené, šest rezignovalo a 44 se skrývá anebo uteklo na Západ.

Když se má 11. března hlasovat o důvěře, chybí dalších jedenáct členů sněmovny. Václav Kopecký později tvrdil: „Z obavy, aby jednomyslnost při hlasování v Národním shromáždění nebudila dojem vynuceného zglajchšaltování, jsme přímo prosili některé poslance, o kterých jsme věděli, že s

námi ve své duši nesouhlasí, aby hlasovali proti, anebo se aspoň zdrželi hlasování. Ujišťovali jsme je, že se jim nic nestane a nabízeli jsme jim všemožné záruky. Ale nebylo to nic platné. Hlasovali jednomyslně pro...“

Historici tvrdí, že Kopecký jako už nejednou zalhal. „Tito poslanci byli upozorněni, že sice v nových volbách zvoleni nebudou,“ napsali historici Jan Měchýř a Ladislav Niklíček, „ale že jejich další osud se bude odvíjet podle toho, jak budou hlasovat.“

Sněmovna tedy pod psychickým nátlakem legalizuje převzetí moci komunisty. Parlamentní volby nenechávají komunisté náhodě. Do „jednotné kandidátky Národní fronty“ na poslance najmenovali tři čtvrtiny svých členů. V ovzduší teroru, který vytvořili, musí zvítězit. Ve volbách 30. května dostává Národní fronta 89,3 procenta hlasů.

KSČ byla překvapena tím, že nekomunistické strany uspíšily vládní krizi podáním demise. „Autoři nových studií z roku 1968, i ti k politice KSČ nejvíce kritičtí, potvrzují brilantnost taktiky tehdejšího vedení KSČ a naopak bídný, amatérský výkon předáků stran nekomunistických,“ napsal Pavel Tigrid.

Proč demokratičtí politici nenechali svolat Ústavodárné národní shromáždění? Neuměli to. Podle historika Václava Pavlíčka bylo „rozhodnutí ÚNS pro osud vlády prvořadé“.

Totéž si myslí historici Belda, Bouček, Deyl a Klimeš: „Průběh únorové vládní krize mohlo výrazně ovlivnit Ústavodárné národní shromáždění, a že se tak nestalo, není ani tak zásluhou komunistů, jako důsledek improvizovanosti a celkové nepromyšlenosti plánů pravicových stran. ÚNS mohlo totiž vládě vyslovit nedůvěru, která by vedla za tehdejší situace pravděpodobně k vypsání předčasných voleb... Situace v ÚNS byla velmi složitá... Průběh vládní krize mohla totiž zkomplikovat a nesmírně prodloužit i očekávaná rozvleklá diskuse. Odložit schůzi ÚNS si však přáli i někteří zástupci ostatních stran včetně části jejich vedení, neboť očekávali rozhodnutí především od prezidenta republiky.“

Jak je možné, že Zenkl, Ripka a další vůbec neuvažovali o tom, že by jim demise nemusela vyjít? Že neměli v záloze žádnou alternativu dalšího boje? Proč nejezdili za prezidentem denně, podobně jako komunisté, a nedomlouvali se s ním na dalším postupu? Proč ho nechali izolovaného napospas bolševickým hrozbám? Proč se s ním okamžitě nedohodli na nějakém dalším řešení, jako třeba na případném vyhlášení výjimečného stavu či na pomoci věrných složek ozbrojených sil? Proč nemobilizovali své věrné?

Neměli žádný plán. Neuměli myslet dopředu. Nedokázali se domluvit s ostatními. Spoléhali na prezidenta, kterého nechali v osamění. A především – neznali komunisty a jejich způsob mimoparlamentního boje. Nikdo nestudoval, jak se komunisté dostali k moci v sousedních zemích, aby si z toho vzali poučení. Demokraté byli neozbrojení a naivní.

Těžce nemocný Beneš si už dřív uvědomil, že ho Stalin oklamal. Teď pochopil, že i Gottwald je schopen splnit všechno, čím mu nyní hrozil: vyzbrojit dělnictvo a povolat Rudou armádu, uvrhnout zemi do občanské války. A přitom od Západu mohl čekat jenom morální podporu.

Ovšem v Hlavním štábu a ve velení armády převažovali důstojníci, kteří považovali Beneše za symbol demokracie, a vystoupili by na jeho obranu. Také staří členové SNB, statisíce sokolů, vysokoškoláků a členů demokratických organizací by bojovali. Není však jasné, jestli by dokázali zkonsolidovat své síly. Nicméně proti komunistům stála v té době většina národa. Jak to bývá v dějinách obvyklé, moci se chopila menšina, která se na to připravovala.

Ministr Svoboda prezidenta zradil. O armádu jako celek se Beneš opřít nemohl. Jakýkoliv rozkaz museli spolu s ním podepsat premiér a ministr obrany. Neměl ani možnost, aby požádal vojáky o pomoc prostřednictvím rozhlasu – ten pevně drželi ve svých rukou komunisté. Ovšem ozbrojeného vystoupení se prezident bál, protože věděl, že by vyvolalo občanskou válku.

Možná, že občanská válka by byla východiskem – tragickým, ale čestným, byť s těžko předvídatelným výsledkem. Podle sdělení amerického velvyslance

Laurence Steinhardta ze 30. dubna 1948 ministru zahraničí Georgeovi Marshallovi „nebyly důkazy o koncentraci Rudé armády na československých hranicích“, jak vzkazoval Stalin a jak tvrdil Gottwald. Není vyloučeno, že by sovětský vůdce do ČSR vojska ani neposlal – nemohl riskovat případné střetnutí se Západem, vyzbrojeným atomovými bombami, které on ještě neměl. Na druhé straně nutně potřeboval československý uran.

Josef Pavel po dvaceti letech přiznal: „Nebudu tady mluvit o dalších opatřeních, které vedení strany učinilo v období únorových událostí... Mohu vás však ubezpečit, že bylo uděláno vše potřebné i pro případ, že by prezident Beneš klamal a obrátil se na armádu.“ Jindy řekl, že „byly připraveny seznamy důstojníků, kteří měli být v takovém případě zatýkáni, a velení armády měli převzít zpravodajci z Reicinova pátého oddělení“. Tím by komunisté armádu vyřadili ze hry.

Pro historika Jaroslava Šedivého byl Únor 1948 „nepřekonatelným příkladem toho, jak se protikomunistická opozice pomalu nechala vlákat do pasti, a pro historika zdrojem údivu, jak to šlo“.

Mnozí historici tvrdí, že tento zápas byl předem prohraný. Podle jejich názoru mohli demokratičtí politici odvrátit Stalinův úder jedině dřív – přijetím Marshallova plánu. Jenže tento poslední okamžik propásli. Karel Kaplan charakterizoval únorové dny takto: „Nekomunistické strany nemohly v tomto mocenském střetnutí zvítězit, neměly k tomu ani mezinárodní, ani vnitropolitické předpoklady. Nemusely ovšem takovým způsobem prohrát. Jejich vedení podnítila zápas, na který strany nebyly připraveny a nepřipravovaly se. Jejich postup a nepřipravenost způsobily, že konflikt proběhl bez veřejně projeveného masového odporu části obyvatel proti komunistickým mocenským plánům... V důsledku pasivity nekomunistické opozice se podařilo komunistům získat v únoru 1948 podporu velké části obyvatel a vyvolat dojem, že většina výsledek politického konfliktu přijímá.“

Komunisté na sebe strhli skutečnou moc v zemi hned v prvních dvou dnech krize – zdůrazňuje Kaplan. Benešův podpis potřebovali jenom k potvrzení vítězství, formálně dovršeného demokratickou cestou.

O „únorovém vítězství“ komunistů se rozhodlo už před lety. „Češi jsou pevně přesvědčeni o tom, že jsme je »odepsali«, jinými slovy »postoupili jsme je do sovětské sféry«, v roce 1943,“ napsal velvyslanec Steinhardt ve zmiňované tajné depeši ministrovi do Washingtonu.

Málokdo si uvědomuje, že v pozadí únorových událostí byl také strach z Německa. „Nikdo tehdy ani na Východě, ani na Západě nevěděl, jestli se Německo opět nestane zdrojem další války,“ říká dnes Kaplan. „Všichni českoslovenští politici považovali Sovětský svaz za přirozenou protiváhu Německa. Proto i demokraté počítali v únoru 1948 s přátelstvím s Moskvou. Netušili, že těchto politiků se už chtěl Stalin zbavit.“

Vilém Prečan mluví o „dlouhém stínu Mnichova“. Tehdy ztratil Beneš a další českoslovenští představitelé víru v západní mocnosti.

V únoru 1948 vedli českoslovenští pravicoví politici dávno ztracený boj. Snad jedině prezident Beneš si to plně uvědomoval. Pravdu měl Steinhardt – rozhodnuto bylo už dřív. Vedla k tomu jak Benešova politika v posledních letech, tak důsledky samotné války. Ostatně i Winston Churchill ve svém známém projevu v americkém Fultonu v březnu 1946, kde po jeho boku stál prezident Truman, přiřadil Prahu k městům za „železnou oponou“.

Byl to puč, anebo ne? I na toto téma se vedly diskuse. Novinář Ferdinand Peroutka nazval tuto komunistickou akci „elegantním pučem“. Jeho mladší kolega Pavel Tigrid psal o „elegantním převzetí“ moci.

Kupodivu, většina účastníků semináře ve Frankenu odmítla použít pro nastolení komunistické totality v ČSR termín puč. Německý historik Ottrid Pustějovský nabídl jiné označení: „Možná něco jako »plížící se uchvácení moci«...“

„Kdyby Beneš nepřijal demisi pravicových ministrů, chtěli komunisté zahájit zatýkání funkcionářů od okresů až po ústředí – a to by byl puč,“ říká Karel

Kaplan. „V tomto pojetí šlo o státní převrat.“ Americký Kongres to dokonce ohodnotil jako dokonalý státní převrat. A k tomuto označení se přidávají další historici a politologové.

I POMSTA I DŮSLEDKY

Prezident Beneš si jasnozřivě uvědomoval důsledky komunistického puče. Už ve čtvrtek 27. února to řekl ministru Svobodovi na jeho přímou otázku: „Vám, vojákům, to mohu říci. Je to jen pro vás, abyste poznali můj názor. Naše události rozvíří válečný konflikt, kterému jsem chtěl předejít. Vývoj půjde nyní tak, že tomu bude těžké zabránit.“ Beneš se také obával, že u nás vyrostou internační a koncentrační tábory. Proto se rozhodl podat demisi.

Ten čtvrtek odjel prezident do Sezimova Ústí. Úřední zpráva na jeho výslovné přání říkala, že „opustil Pražský hrad“. Už se tam natrvalo nevrátil.

K přijetí demise mě „donutila ulice“ – řekl Beneš 4. května Gottwaldovi. – To bylo „ponížení prezidenta republiky a na to nemohu zapomenout“. Připomínalo mu to Mnichov, protože v obou případech se rozhodoval pod tlakem vnějších či vnitřních sil.

Původně chtěl odstoupit 1. března 1948. Potom demisi odložil. Návrh komunistické ústavy, která by legalizovala nadvládu jediné strany, odmítl podepsat. Teprve na protest proti ní odešel z úřadu – abdikace nese datum pondělí 7. června. Na Hrad vstoupil „první dělnický prezident“ Gottwald.

„Prezident vypadal strašně, zestárl o dvacet let, vpadl se, zhroutil,“ líčil literární kritik Václav Černý návštěvu skupiny intelektuálů u Beneše v Sezimově Ústí.

„Tvář popelavá, oči vyděšené, zalité vodou. Pohyby loutky, mechanismu pokaženého dítětem: při kroku vpřed se mu noha sama vymrští, nepružná, v kolenou neohnutá, jako by padal šikmo na tvář, zbaven rovnováhy... Mluví neobratně, chvílemi špatně článkuje, v ústech se mu tvoří sliny a co chvíli hustě a bíle plivá do misky na zemi po své pravici. Odvracím úzkostný mlčenlivý

pohled, tak jsem si představoval Háchu na konci války... Poprvé v životě ho slyším spílat: »Lháři, podvodníci, ničemové!« To na adresu našich a moskevských stalinistů.“

Postup pražských komunistů dirigoval Kreml. O tom svědčí nejen příjezd oddílu sovětské tajné policie do Prahy, ale i utajené rádiové spojení Gottwalda a Slánského s Moskvou.

Zprávy o 400 příslušnících NKVD, kteří tajně přijeli do Prahy na počátku roku 1948, vyplávaly na povrch z několika pramenů až v devadesátých letech. Je zajímavé, že byli verbováni bez ohledu na to, jestli vůbec znají češtinu nebo slovenštinu. Moskva se tedy důkladně připravovala na převzetí moci v Československu, nejspíš počítala i s krvavou variantou.

Tajné spojení zajišťoval už od srpna 1945 důstojník NKVD a současně pracovník ministerstva vnitra Karel Smíšek pomocí vysílačky instalované v podkroví Slánského vily. Když se Smíšek vyhoupl do funkce náčelníka technické správy MV, převzaly tuto činnost vysílačky služební. Nicméně všechny depeše musel dál zašifrovávat a rozšifrovávat jedině on. Teprve v roce 1950 toto tajné spojení skončilo. Teprve potom měli českoslovenští komunisté v rukou všechny prostředky k jinému, stejně rychlému spojení s Kremlem.

Komunistický puč v Praze v únoru 1948 byl posledním vítězstvím Kremlu na evropské půdě. „Bezohledný postup Sovětského svazu, který přivodil tragický skon Československa, jasně ukázal, že záměrem Sovětů je připravit o nezávislost a demokracii zbývající svobodné země Evropy,“ varoval 17. března prezident Truman. A proto „svobodným evropským národům musí být poskytnuta, ať už jakoukoliv formou, podpora proti vnitřním i vnějším protivníkům“. Jinými slovy: mír prostřednictvím síly. Ten den ubezpečovala zpravodajská služba CIA Bílý dům, že „v příštích šedesáti dnech není vypuknutí války pravděpodobné“.

Nicméně únorem 1948 dovršila Moskva záměry své politiky – uvádí Šedivý. „Kolem západních hranic své říše získal Stalin pásmo nárazníkových států, které

svými specifickými metodami začal přetvářet v socialistické impérium. Takhle to také pochopili na Západě a vytyčili si první obrannou strategii, kterou George Kennan zformuloval jako »zadržování komunismu v jeho dosavadních hranicích«. ČSR byla ovšem ponechána za onou hranicí.“

Britové přerušili jednání s Československem o obchodní dohodě. Američané zastavili úvěry. Rovněž Světová banka, která je pod vlivem USA, odmítla slíbenou půjčku 350 milionů dolarů. Americký Kongres dočasně zrušil export do zemí sovětského bloku a od té doby muselo být na každou zásilku zvláštní povolení. Rovněž státy, které se účastnily Marshallova plánu, smějí prodávat na Východ potraviny, zařízení a suroviny s výslovným souhlasem USA. Brzy vzniká první seznam strategických materiálů, celkem 182 druhů, které nesmějí překročit „železnou oponu“.

Edvard Beneš žije v Sezimově Ústí. Rychlé vítězství komunistů nese velice těžce. Navíc mnozí jeho někdejší přátelé, kteří uprchli na Západ, mu veřejně zazlívají, že je zradil.

Začátkem července během všesokolského sletu svolávají sokolové slávu prezidentu Benešovi a odvracejí hlavy při pochodu kolem vládní tribuny s Gottwaldem. To je začátek projevů veřejného odporu proti komunistické diktatuře.

Bezpečnost však všechny protesty láme a pronásleduje každého, kdo projeví jenom trochu nespokojenosti či nesouhlasu, anebo je „buržoazního původu“. Komunisté se také mstí všem lidem, kteří se jim dřív postavili do cesty. Tento teror se dá srovnávat jedině s ukrutnostmi německých okupantů po atentátu českých parašutistů na protektora Reinharda Heydricha.

Pro Františka Kolavu, který sdělil Fráně Zemínové, že atentát na tři ministry připravili komunisté z Krčmáně, si přišli estebáci už 21. února 1948. Vůbec jim nevadilo, že ležel v horečkách v nemocnici. Bez soudu ho věznili a týrali, v prosinci 1953 dostal šest let. V srpnu 1954 ho propustili, ale do nemocnice.

Pohyboval se pouze na invalidním vozíku. Zemřel po amputaci pravé nohy v motolské nemocnici v roce 1968.

Doktora Zdeňka Marjanka z ministerstva spravedlnosti, který dohlížel na vyšetřování tohoto atentátu, zatkli v pondělí 23. února. Pak ho na několik dnů propustili a v březnu 1949 zase zatkli. Od té doby ho nikdo neviděl. Údajně spáchal o dva měsíce později ve vězení sebevraždu, ale nejspíš ho komunisté umučili k smrti. Prokurátora Doležela drželi ve vězení bez soudu sedm let.

Exministra Drtinu zatkli estebáci v civilní nemocnici. Ve vězeňské nemocnici ho léčili tak špatně, že nakonec mohl chodit jenom o holi. Osudy kriminalisty Přikryla neznáme, jeho kolega Šebor utekl na Západ. O mnoha dalších nic nevíme. Hrdina Sovětského svazu Josef Buršík, který nezapomněl na otcův vzkaz, utekl z vězeňské nemocnice a za pomoci kamarádů z rodného Chodska přešel tajně hranice do západního Německa.

Naopak podezřelí komunisté se dostali na svobodu. Inspirátor atentátu Alexej Čepička, který byl už od loňska ministrem vnitřního obchodu, dokonce převzal rezort spravedlnosti. Později své postavení upevnil svatbou s Gottwaldovou dcerou.

V průběhu roku 1948 inscenují komunisté procesy se všemi údajnými protistátními skupinami: s Ursínym a Obuchem a dalšími z Demokratické strany, s Raichlem a spol. z Mostecká i s mnoha důstojníky SNB, které vyhodili ze služby. Raichlovi se podařilo po několika letech vězení uprchnout na Západ a vstoupit tam do československé strážní roty při americké armádě – to byl zárodek jakési České družiny, která měla bojovat ve válce proti komunistům.

Postupem doby stanuli před nově zavedenými státními soudy takřka všichni nekomunističtí politici, kteří působili do února 1948 v nějakých funkcích. I nepohodlní armádní důstojníci skončili na podřadných místech v civilu anebo v žalářích. Tak dopadli rovněž ministr obrany Svoboda, náčelník Hlavního štábu Boček a jiní generálové, kteří se snažili sloužit Gottwaldovi. Nejkrutější teror trval do poloviny padesátých let.

Až do konce svého panství se komunisté pokoušeli vymazat z paměti národa všechny světlé stránky dosavadní historie, pokud v nich nefigurovala KSČ.

* * *

Západ nemohl proti změně vlády v Praze protestovat – neměl k tomu žádný formální důvod. Ovšem pochopil, že teď začíná boj o přežití demokracie na evropském kontinentu. Už 17. března 1948 podepsalo pět zemí západní Evropy včetně Velké Británie obranný pakt, v němž se v souladu s Chartou OSN poprvé hovořilo o závazku kolektivní obrany. To byl základ pro Západoevropskou unii, která se ustavila v roce 1954.

Kreml pokračoval v nástupu proti Západu. Na jaře 1948 se komunisté pokusili o puč ve Finsku, ale neuspěli. Jugoslávské komunisty, kteří nechtěli poslouchat rozkazy z Moskvy, vyloučil Stalin z Informbyra, a tato země se zčásti přimkla k Západu.

Strach z přepadení Rudou armádou ovládl západní Evropu. Štáby západních armád připravovaly nejen plány na obranu, nýbrž i plány evakuace politiků s jejich rodinami a dalších lidí, stejně jako ústup armád na Pyrenejský poloostrov a na britské ostrovy. Na okupovaných územích zanechají jenom dobře vybavené partyzánské oddíly.

Naštěstí byly tyhle obavy předčasné. Stalin ještě neměl dostatečně velkou sílu k útoku pohromadě.

Zato se sovětský vůdce pokusil odříznout Západní Berlín od západních okupačních pásem. Myslel si, že mu díky takovému nátlaku spadne tenhle kus země do klína. Nicméně američtí a britští politici zůstali pevní. „Museli se poučit z lekce, kterou jim udělila politika appeasementu vůči Hitlerovi ve třicátých letech,“ upozornil britský historik Alan Bullock. „Byli v Berlíně právem a ustoupit tváří v tvář ruskému tlaku by znamenalo zničit svou důvěryhodnost, tu minimální bázi důvěry, ve Francii a v Německu už beztak

nevalnou, na níž závisela naděje na uskutečnění jejich plánů.“ Proto zahájili Američané a Britové v červnu 1948 letecký most, kterým západní sektory Berlína rok zásobovali. Byl to velkolepý čin nejen politický, nýbrž i technický – a Kreml ohromil. Úplně zablokovat západní sektory Vídně, jak se někteří západní vojáci a zpravodajci obávali, se už neodvážil.

Porážky sovětské imperiální politiky v Jugoslávii a v Německu způsobily, že Moskva utužila svou kontrolu nad vazaly ve východní a střední Evropě – připomněl Bullock. V lednu 1949 je sdružila do ekonomické organizace Rady vzájemné hospodářské pomoci (RVHP).

Paranoidní kremelský diktátor opět začal všude okolo sebe hledat nepřátele a špiony. Nařídil série čistek mezi komunistickými politiky, národohospodáři, umělci, vědci, lékaři, vojáky a pracovníky bezpečnosti všech zemí. Stejným způsobem – hledáním nepřátel nejen mezi poraženými demokraty, nýbrž i mezi svými souvěrci – rozséval strach v porobených zemích střední a východní Evropy. Zavrhl nově rodící se vědy kybernetiku a genetiku jako „buržoazní pavědy“ jenom proto, že se bouřlivě rozvíjely na Západě. Před likvidací fyziků ho zastavilo pouze vědomí, že se bez nich neobejde při stavbě atomové bomby a dalších zbraní.

Aniž si toho kdo všiml, plíživý rozmach nových odvětví vědy začal vytvářet podmínky pro podlomení síly komunistického světa.

Právě v prosinci 1947 dokončili fyzici John Bardeen, Walter Brattain a William Shockley ve výzkumných ústavech na východním pobřeží Spojených států nový elektronický prvek – tranzistor. Tahle drobná součástka brzy vytlačila velké elektronky a zahájila poválečný zvrat v elektronice, spojovací a výpočetní technice – umožnila masovou výrobu menších a přitom mnohem spolehlivějších aparatur. Nejdřív je jako obvykle využili vojáci, později se přelily do přístrojů pro širokou veřejnost – a staly se jednou z dominant západního způsobu života, po kterých prostí obyvatelé Sovětského svazu a jeho vazalů marně toužili. V těchto zemích totiž spadaly tyto výzkumy do proskribované kybernetiky, takže

se rozběhly se zpožděním pěti až deseti let. A tento pozdní nástup nemohl státní systém, v němž chyběla svobodná výměna informací a kde vědu direktivně řídilo nevzdělané centrum bolševických hodnostářů, dohonit.

Západoevropské vlády se stále obávaly sovětské tankové smršti. Proto naléhaly na Washington, aby jim pomohl vytvořit ochranný val. Spojené státy si konečně uvědomily svou globální odpovědnost – v dubnu 1949 vznikla Organizace severoatlantického paktu (NATO – North Atlantic Treaty Organization). Podle Trumana byl jedním z hlavních podnětů k založení NATO právě komunistický převrat v Československu.

Důsledky února 1948

Odplata neposlušným

Z národních výborů vyhodily akční výbory na 40 000 nekomunistů. Desetitisíce dobrovolných funkcionářů nekomunistických stran ztratily zaměstnání. Ze státních a veřejných služeb muselo odejít 28 000 lidí. Skoro 5000 důstojníků armády, tedy třetina, svléklo uniformy. Z vojáků, kteří sloužili na Západě, nezůstal – pokud se nestal slepě poslušným komunistou a udavačem – ani jediný. Ze služeb SNB vyhodili jenom od února do června 1948 na 2300 mužů. Na 7000 vysokoškoláků, což představovalo asi čtvrtinu, vyloučili z dalšího studia a s nimi 600 jejich profesorů. Nepohodlnými se stalo skoro 300 ředitelů podniků a jejich náměstků, tedy polovina. „Buržoazní“ rodiny komunisté násilně vystěhovali z jejich bytů do polorozpadlých příbytků na konci světa. V Praze to postihlo asi tisíc rodin, v Brně 800, v Bratislavě 600.

Tisíce politicky nespolehlivých učitelů, novinářů a dalších intelektuálů se musely živit jako nekvalifikovaní dělníci v továrnách. V táborech nápravných prací (TNP) se v letech 1948-1954 vystříдалo 21 000 lidí – údajně „nespolehlivých“ a „buržoazního původu“, ve skutečnosti to byli většinou dělníci, kteří se zprotivili komunistům. Asi 60 000 mužů stejné kategorie se v

letech 1950-1954 dostalo do Pomocných technických praporů (PTP), kde namísto obvyklé vojenské služby těžce pracovali za ponižujících podmínek. Asi sto jich zahynulo, většinou na následky pracovních úrazů. Další narukovali do Vojenských báňských oddílů (VBO), aby vypomáhali při těžbě uhlí a rud. Podařilo se zjistit, že v říjnu 1948 jich tam pracovalo na 8000.

Konec soukromého sektoru

Koncem čtyřicátých let začali komunisté zakládat v ČSR jednotná zemědělská družstva. Po vzoru SSSR se pustili do kolektivizace zemědělství. Rolníky, kteří do nich nechtěli vstupovat, krutě šikanovali. Nejdřív jim předepisovali nesplnitelné dodávky obilí, masa, mléka a vajec a potom je i zavírali a násilně vystěhovávali, dělali z nich kriminálníky.

Současně znárodňovali všechny soukromé podniky. Začátkem padesátých let přišli na řadu i drobní živnostníci – obchodníci, trafikanti, holiči, ševci, truhláři, kováři a všichni ostatní. Řadou nátlakových akcí je přinutili, aby vstupovali do různých obchodních a výrobních družstev, kde se stávali zaměstnanci.

Likvidace nepohodlných úředníků

V létě 1951 bylo ze státních služeb propuštěno a převedeno „do výroby“ 77 000 lidí – prý se musela omezovat administrativa. Na jejich uprázdněná místa v politice, hospodářství a Bezpečnosti nastupovali nekvalifikovaní lidé, jejichž předností byla věrnost KSČ. Bylo jich na 250 000-300 000 – to naznačuje rozsah čistek. Většinou měli jenom základní školu, administrativě a řízení nerozuměli, proto jich tam muselo nastoupit víc, než kolik úředníků odešlo. Třebaže později absolvovali různé kurzy, do problémů, které museli řešit, nepronikli a zavinili zmatek na všech úrovních řízení.

Čtvrt milionu ve vězení

Po uchopení moci zlikvidovali komunisté všechny aktivní občany – odbojáře, vojáky a členy jiných politických stran, kteří slepě nevyznávali jejich víru, a proto jim mohli být v budoucnosti nebezpeční. Žaláře okusilo na 262 500 lidí. Desetitisíce se odtamtud vrátilo s podlomeným zdravím, jako invalidé a mnozí předčasně zemřeli. Množství věznic a koncentráků se měnilo, například na začátku padesátých let existovalo 13 pevných věznic a na 180 pracovních táborů.

Za politicky kvalifikované zločiny bylo odsouzeno a popraveno 234 lidí, poslední v listopadu 1960. Někteří další skončili na šibenicích za politické delikty, které estebáci, prokurátoři a soudy kriminalizovali.

V letech 1948-1968 přišly ve věznicích o život až 4000 lidí. Mnohá úmrtí jsou velmi podezřelá – 334 vězňů prý zemřelo na srdeční zástavu, 55 spáchalo údajně sebevraždu a 136 zahynulo při úrazech. U 226 úmrtí je uvedeno pouze: „příčina smrti nezjištěna“. Ve vyšetřovací vazbě skončilo své životy nejméně 170 osob, z toho 25 žen. Za nejčastější příčinu smrti se uvádí srdeční choroby, plicní choroby a sebevraždy. Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu však předpokládal, že množství lidí, kteří se z komunistických kriminálů nikdy nevrátili, bude pravděpodobně několikanásobně vyšší. Další přišli o život při zatýkáních.

Na hranicích se Západem zastřelily stráže celkem 145 lidí, kteří ilegálně utíkali, z toho šest už na území Spolkové republiky Německo a v Rakousku. Při přechodu hranic v cizině bylo o život pět lidí. V pohraničních řekách se utopilo 11 lidí. V roce 1953 byly hranice obehnány drátěným zátarasem, do něhož byl puštěn elektrický proud – tam zahynulo dalších 96 prchajících. Jednoho uprchlíka roztrhali psi, dva přišli o život na nášlapných minách. Také bylo sestřeleno pět pilotů na různých aeroplánech, dalších pět zahynulo v autech při nájezdech do zátarasů. Pět lidí spáchalo sebevraždu těsně před zatčením, jednomu selhal organismus po zadržení. Celkem tam přišlo o život 282 uprchlíků, případně nevinných cizinců, kteří se z bavorské strany přiblížili

k hranici, jak v roce 2004 zjistil dokumentarista Martin Pulec z Úřadu pro vyšetřování zločinů komunismu. Z příslušníků Pohraniční stráže se nevrátilo domů 645 mladých lidí – asi 70 zahynulo při střetech s uprchlíky, ostatní jiným způsobem: sebevraždou, na nášlapných minách či při odminovávání, omylem v elektrické bariéře a podobně, rozhodně však následkem tvrdé služby a hazardování se životy vojáků.

I mnozí horliví komunisté, kteří únorový převrat řídili, skončili po vykonstruovaných procesech špatně. Na šibenici se dostali Rudolf Slánský, Karel Šváb, Vlado Clementis a další. V kriminálech strávili dlouhá léta Marie Švermová, Josef Pavel, Štěpán Plaček, Gustáv Husák a jiní. Někdejší velitel Státní bezpečnosti Jindřich Veselý zřejmě neunesl pocit viny za některé zločiny, a proto prokazatelně spáchal sebevraždu.

Největší exodus

Řada nekomunistických prominentů postupně utekla na Západ: politici Petr Zenkl, Hubert Ripka, Vladimír Krajina, Václav Majer, Ota Hora, Ivo Ducháček, Štefan Kočvara, kancléř Jaromír Smutný, generálové František Moravec, Bohumil Liška, Mikuláš Ferjenčík, Sergej Ingr, Antonín Hasal, spousta západních letců, prokurátor Jan Drábek, šéfredaktor Svobodného slova Ivan Herben, jeho kolegové Ferdinand Peroutka a Pavel Tigrid, Benešův lékař Oskar Klinger. Zpočátku Gottwald odchody bývalých politiků dokonce schvaloval. Na nátlak Kremlu a vedení StB pak nařídil obrat: uprchlíky chytat a posílat do žalářů! Za hranice se dostal i šéf výzvědné služby ministerstva vnitra komunisty Zdeněk Toman a vedoucí pražské StB sociální demokrat major Jaroslav Prosser. V letech 1948-1988 uprchlo či zůstalo v zahraničí pouze z českých zemí na půl milionu lidí, většinou mladých. První špička byla v letech 1948 – 1951, kdy podle Libuše Paukertové se uteklo přes 260 000 lidí. Po sovětské okupaci, v letech 1968–1989, zvolilo exil 245 000 lidí. Byl to největší exodus, jaký naše země v tak krátkém období prožila. Legálně se během těch 40 let

komunistického režimu vystěhovalo na Západ dalších 60 tisíc lidí. Nejhorší bylo, že především utíkali lidé vzdělaní a moudří, elita národa. Na základě amnestií se v letech 1955–1987 vrátilo do republiky podle šetření Úřadu pro dokumentaci a vyšetřování zločinů komunismu 9 566 osob.

Československá rozvědka se pokoušela unést některé důležité uprchlíky, celkem se jí to povedlo ve více než dvaceti případech. Nejvýznamnějším úlovkem byl bývalý sociálnědemokratický ministr Bohumil Laušman, unesený z rakouského Salcburku, který nakonec zemřel v československém vězení.

**Zkrácená kapitola z knihy Karla Pacnera OSUDOVÉ OKAMŽIKY
ČESKOSLOVENSKA**